Mawrang S. Kharsyntiew

Ki Khyndai Jylla

1984

I

KI KHYNDAI JYLLA

II

Ka Jingbishar

Halor

KA BUROM BA LA JAH

KI KHYNDAI JYLLA

MAWRANG S. KHARSYNTIEW

First Edition--1984

Copies--1000

Printed by T. Marbaniang
Scorpio Printers Mawkhar
Main Road, Shillong-793001.

VI

LYNNONG

VIII

NORTH - EASTERN HILL UNIVERSITY
UPPER NONGTHYMMAI, SHILLONG 793014

January 19, 1984

KHYNDIAT KYNTIEN

Ka long ka jingeh ia u myllung ban ai kano kano ka jingmut lane pynpaw ia la ka jingsngew haba u kritik u bishar ia ka jingtrei jong u. Lada nga dei ban pynpaw ei ei kum u nongthaw poitri ngam sngew lah shem lad Hynrei u Mawrang Singh Kharsyntiew u nongthoh ia kane ka kot thymmai kaba u ai kyrteng *Ki Khyndai Jylla* u kwah ia nga ban thoh khyndiat kum u kritik ka thoh ka tar jong ngi bad kum u nonghikai.

Haba kren kum u kritik, nga sngewbha shibun ban iohi ia kane ka kot thymmai, namar ka long ka jingpynnoh synñiang sha ka jingbishar bniah ia ka kot ka sla Khasi lane literary criticism. Dang dei ban mih shuh bun kum kine ki jingtrei namar ba ki iarap ia ngi ban iohi ia kaei kaei kaba ki myllung, ki nongthoh drama bad nongthoh novel ki don ban iathuh ha ngi lyn ba ki kyntien ba ki la jied ban pynrung, lane ki dur ki dar ba ki pynpaw Ka jingmih kum kine ki kot ka iarap ruh ia ki nongthoh histori ban iohi haduh katno ki riewstad ki la bang ban pule ia ki kot bad ban sani lem ia kaba ki sngewthuh ha kiwei pat. Na kata ka liang kane ka jingtrei jong une u samla lehse kan shakri ia ki nongpule.

Nga la ioh lad ban iapule lang ia ki kot ki sla bad Khasi bad English bad u Mawrang Singh mynba u dang pynkhreh ia lade na ka bynta ka kyrdan M.A U long uwei na ki soh nyngkong jong ka Khasi Department. Nga shem ba u kham wad ban tip ia kiei kiei kiba ym don kam na ka bynta ka eksamin; hynrei mynta te nga sngewthuh ba kato baroh ka thew sha ka thong, bad kata ka long ban pynmih kot. Ngam ioh lad ban hikai hi ia *Ka Burom Ba La Jah* ha ka kyrdan ba kham halor, te ngam lah ban ong kumno kan iarap ia ki samla ba pule M.A. Hynrei kawei

te ka shai bad kata ka long ba u la buh jingmut lpą ba kane ka kot kan iarap ban kdew lynti ia kiban ialeh B.A. bad P.U. Nga ngeit kan trei la ka kam. Don ki bynta 'ha kiba nga iohi kumba u da kwah eh ia ki nongmih khmat ka ri ruh ba kin pule ia kane ka kot jong u. Lehse kata ka jingthmu barieh kan jia ha kawei ka sngi.

U Mawrang Singh u la leh la ka kamram. Kaba nga ngeit kum u nonghikai ka long ba kito kiwei kiba la dep M.A. lang bad u ruh kin ia pynmih kot halor kiwei pat ki kot khnang ba ka jingpule ia ka kot ka sla ne ka literature iong ngi kan nang iaid shaphrang.

(H W. Sten)
Reader
Khasi Department

Tien Lamphrang

Ka jingbishar bad jingbatai pynshai ia ka jingthoh jong u nongthoh ka long ka dur jong ka *criticism*. U Matthew Arnold ha ka jingthoh *Essays in Criticism* u la buh ia ki kyntien ki ban iahap shibun bad ka Khasi literature ha kane ka juk ba mynta, bad kiba ong: "Criticism is a disinterested endeavour to learn and propagate the best that is known and thought in the world." Ki khmat ka jingngeit jong nga ki pyni ia ka dak bashynna bha kaba kdew ia ka jingtrei shitom jong u nongthoh *Ki Khyndai Jylla* ha ki khyndiat bnai ba la leit noh.

Ka dor ka jingkhraw jong ka jingthoh kam shong satia ha ka jingheh bad jingbun ki sla jong ka; hynrei ka shong eh ha ka jinglah jong u ban tih na tynrai, ban thep ia ki jingmut jingpyrkhat bakhia ba soh mynsiem, khamtam eh ban lam lynti sha kaba kham bha bad kham janai. Une u nongthoh, kum u kritik ba dang shylluit, u la ngam sha ki jylla bapher ka pyrthei ri Myngkoi u Jom jong u H.W. Sten. Hangta u la ngam shipor. Nangta pat u sei ha ngi ki nongpule ia ka dur jinglong kita ki jylla, kawei hadien kawei. Na trai eh na ka jylla ba khyndai u kiew artat la artat shaduh ka jylla ba nyngkong sha khlieh eh. Ha ka rukom ka siat phyrshi, ka paw ka pdeng jong ka jingim u briew - kata ka long ka saiñ pyrthei u Khasi. Ka jingbishar ka kham noh sha kane ka phang, namar ka sap jingsngew bad bor jingtip jong u ka phai shata. Dei ha u khulom une u nongthoh, ba la khoh snep noh ia ki syrtap jylla ka ri Myngkoi ban pashat ia ki phngit jingshai ka jingim ki briew.

La ju iohi ba ki nonghikai ki bet ia u symbai ka jinghikai ha ki nongpule ha ki rukom bapher. Ki kot-pule (text books) ha ki kti jong ki ki long ka lynti ba shisur. Ha kane ka jingtrei une u nongthoh, nga iohi ba ki nonghikai bad ki samla pule kin sa iashem lang lyngba ki sla jong *Ki Khyndai Jylla* katba ki dang dei ban pule ia *Ka Burom Ba La Jah*.

S. S. Majaw
Synod College,
Shillong - 793002.
17.2.84

Tienkhmat

Ka Burom Ba Lajah ka la mih naduh ka snem 1980 tang kawei ka kitab. Haka snem 1981 pat la mih ka kitab kaba lai U Nongthoh um pat pynmih ia ki Kitab kiba hadien; namar kata lah ban don ka jingeh ha kaba ai ia kano kano ka jingbishar kaba paka. Hynrei namar ba ym pat don kano kano ka jingpyrshang ban batai ia ka poem ha ka dur ka kot lyngkdop, nga la pyrshang ban leh ia kata.

Nga tip ba don shibun ki jingeh kiba uno uno u nongmait lynti u lap, khamtam ha ka liang ka jingbishar bniah; hynrei nga sngewshlur ban sdang ia ka kam namar ba u myllung H Warmphaign Sten u dang im bad kum u nonghikai jong nga nga ngeit un nym sngewsih lada ka jingbatai kam long kaba pura Ia kane nga lap da lade hi ha ka por ba nga ium jingtip na u halor ki mat ba nga la ktah ha kane ka jingtrei jong nga. Toi nga dang iohi ba dang don bun kiei kiei kiba dang dei ban iakren bad u halor kane ka kot; hynrei ki samla college ki dawa ba nga dei ban pynmih noh kat kaba nga la dep thoh ha *U KRITIK*, naduh ka snem 1984 haduh kane ka snem. Da kaba burom ia ki nongpule nga sngewshlur ban pynmih pyrthei ia kane ka jingpyrshang.

Nga jer kyrteng ia kane ka jingtrei da *KI KHYNDAI JYLLA*, namar ba ngam pat bishar ia ka Kitab III *Ka Burom Ba La Jah.* Nga ngeit kane ka jingtrei kan ioh jaka ha man la ka thliew iing ha kaba don ki nongpule ha ki college.

Ia *Ka Burom ba la jah* lah ban pule kum ka Allegory ne siat pharshi ia ka longbriew manbriew bad ia ka synshar khadar. Lah ruh ban pule ia ka na ka liang ka buit-thaw (Art) namar ka plie ia ki khmat jong u kritik uba wad ban sngewthuh bad ban sam ia kata kaba u sngewthuh ha kiwei pat, khlem da buh tyngkai tang ha lade. Ki nongpule kin lap lehse ba nga kham kren na ka liang ka synshar ka khadar, hynrei nga ngeit kin iohi ruh ba ngam shym ieh ia kano kano ka mat kaba, ha ka jingsngewthuh jong nga, kan iarap ia ki nongpule bad kan plie ia ka khmat ki nonghikai.

Na ka bynta ki para jong ngi kiba pule ia ka Pre-University, Ka Bynta II ba nga la buh kyrpang katto katne sla ka long kum ban shu lam lynti. Kim dei ban pyrkhat ba kaba la thoh ha kane ka kot kan biang lut. Ki dei ban pynshitom ban da pule hi ia ka poem.

Khatduh eh nga kyrmen ba kiwei pat ki riewstad kin bishar ia *Ka Burom Ba La Jah* kat kum ka jingsngewthuh jong ki. Hynrei nga kwah ban maham lpa ba lymda ki kloi ban ia kynduh ia u myllung, khlem pep kin ialam bakla ia ki nongpule.

M. S. Kharsyntiew
Sankardev College
Shillong - 793004
20.2.84.

KA KYRTENG

Don aiu ha ka kyrteng ? Ngim iapei ei ei ia kane ka phang mynba ngi pule ia *Ka Burom Ba La Jah* ban jop ha ka eksamin Ka lam jingmut ba ka iasyriem bad ka kyrteng ba u John Milton u la ai ia ka epik donnam jong u, *Paradise Lost*. Lah ban don kiba mut dur khlem pule ba u myllung H. W. Sten u shim kylliang na katei. Ngi la ioh pule ia baroh ar ha ki snem 1981-83 : hynrei kim iadei satia. U jong ki English u kren shaphang ki ksuid bad u Adam ; u jong ngi pat u kren shaphang ki ksuid bad ki briew ha ri Khasi. Ki ksuid ba ngi lap ruh ki dei kiba ki Khasi ki tip ia ka kam bad kyrteng jong ki.

Na ka jingwad bad jingbatai jong u nongthoh hi ia ka jingmut hadien ka kyrteng jong kano kano ka poem ba u bishar ha ki kot jong u, nga suba ba don ei ei ha kane ka kyrteng jong kane ka poem jong u Ngam lah khlem da ia kynduh ia u. U nongthoh u iathuh da kaba sngewbha ba u la dep thoh ia ka kitab I baroh ; hynrei um ioh kyrteng satia bad u la jan rai ban ai da kano kano tang ba kan ioh kyrteng. U iathuh ba u la jan ai da "Ka Kam Ki Ksuid", hynrei um hun ia kata. Te ka jingmut jong u ka phai sha u Dante, u Virgil bad u Milton Lah ban don ka jingsain dur ia ka buit thaw poitri u H. W. Sten da kitei ki nongthoh, hynrei u iathuh ia nga ba u lap ia ka kyrteng ha kawei ka Sngi u Trai (Sunday). Balei ba leit lap ia kum kata ka sngi ? Kum kata ka jingkylli ruh ka mih na nga. U iathuh hi ba u la pule ia ka Book XII jong u Milton bad ia ka *Inferno* jong u Dante mynstep. Hynrei ha ka jingiaseng ha kaba ki bam ia ka jingkhawai u Trai, u pastor u ai jingrwai na ka nombar 56 jong ka *Kot Jingrwai Khasi* ka Balang Presbyterian. Ki lai tylli ki lain banyngkong ki long kumne ;

Ha Eden ngan iai kynmaw shuh,
Bun ki jingkyrkhu nga la duh,
Ka burom nga la jah ;

——Dei katei ka lain balai kaba ai ha u ia ka kyrteng, te u la rai ban khot syndon *Ka Burom Ba La Jah* ia ka poem kaba haduh mynta hi nga lah ban ong ba ka long ka bakhraw bad tang kawei hi ha ka ktien Khasi kaba kum kato.

Ban sngewthuh haduh katno na ki jingtip bad jingshem phang jong u nongthoh ia ka jingim ha kane ka ri jong ngi, la dei ban pule ia ka Kitab I kyrpang, bad ia ka kitab II pat kat kum ka jylla. Toi, ngim pat iohi ka jongno ka burom ba la jah, hynrei kaba bud tang haduh ba la dep shon, i kumba ka burom ki ksuid ruh ka sdang hiar suki suki.

Kaba ring ia ka jingmut jong nga uba pyrshang ban batai ia ka kot ha ka rukom ba nga la jied, ka long ba ka don ka siat pharshi lane ka allegory ha man la ka jylla. Bad katba nang bishar, nang iohi ia ka dur ba ki bynta ba hadien kin paw. Uno uno uba pule bniah ia ka jingiakren ki ksuid un iohi da lade hi. Lehse, ka jingbatai jong nga na la ka jingsngewthuh kan iarap ia ki nongpule ban bud ia ki kitab ba u nongthoh un pynmih. Kawei te ka shai : ba ka burom u briew haduh kine ki kitab ba nga la jied ban pule bad bishar ka dang phyrnai. Ka Ramew ka iathuh kumne shaphang ki briew ia kiba la khot ruh ki jingthaw phylla :

"Ki trei ki ktah mynsngi, ki suk ki saiñ,
Mynmiet sha bneng ki kiew ban thiah ban dem,
Ki khmat ki khuid, ka pang ka jhia kim tip
Sha ki ban leit hukum ngam ioh ban leh ;
Ki long ki khun u Blei, nadong shadong,
Ha ri seisoh sah miet sah iong kim mlien
Shalor thik thik ki kiew ban thiah ban dem. . ."

(lain 319 - 325)

To ngin iai ap haduh ba baroh ki kitab kin mih ban iohi ia ka jingmut kane ka kyrteng.

Shwa ban pynkut, nga kwah ban pynpaw ha ki nong-pule baieit ba nga lap ba u H. W. Sten u kloi ban iathuh bad rubab ia kano kano ka jingkylli kaba iadei bad kano kano ka kot ba u la thoh. Tang kiba leit wad jingtip bi kiba tip ia kata.

Ngan shu ong sa tang khyndiat. La ka burom jong ki tyngshop jong u ka lah ban jah, ka kyrteng bad ka nam jong u nongthoh te, lada bishar tang na kane kawei ka kot ruh, kan phyrnai.

ΒΥΝΤΑ Ι

KA KHET U JOM NE KA NONGBAH KA RI MYNGKOI

Ki ar tylli ki kitab banyngkong jong *Ka Burom Ba La Jah* ki iathuh ia ki nongpule ia ki jylla ba don ha ka ri Myngkoi ia kaba la ju khot ruh kum ka Nurok ka Ksew. Ki don khyndai tylli. Ka banyngkong eh kaba ngi pule ka long kaba don sha trai eh jong ka Myngkoi, bad dei hangta ba u syiem ki ksuid ia uba la ai kyrteng da u Jom Rekha u pynlong ia ka ka khet ban synshar. Haba ka long kumta ka la dei ban long ka nongbah bakhraw jong ki ksuid ka dujok. La khot ia ka da ka jylla bakhyndai. Dei nangne ba ngin sdang ban bud ia ki kam jong ki ksuid, ki jingthmu jong ki ban leh ei ei, bad ia ka jinglong jong ki ruh. Dei nangne ruh ba ngin sdang ban iohi ia ka sap ka phong bad ia ka buit thaw poitri jong u H. W. Sten.

Haba ngi phai tang na ka liang ka rukom synshar khadar jong u Jom ngi iohi ba ha kane ka jylla u long u Lahduh. Kat kaba u ang u kwah ban leh ka long kam. U long kumta namar ba u heh u khlain eh ma u na ki para ksuid jong u baroh. Pynban u don ka dur ka dar ba kham khyllah ia kaba la batai bniah da u nongthoh hi. U nongthoh um shym buhrieh ia ka jingsynshar mon uta u Ksuid, namar u rwai ba u Jom

u synshar mon laitlan
Myngkoi shapoh khyndai pateng filamra
Na sla khyndew. (11. 85 - 87)

Ngi iohi shuh shuh ia kata ka jinglong haba ngi sngap ia ki kyntien ba u nongthoh u buh ha ka shyntur ka Puri ka Diaw, kata ba u Jom u leh katba u mon bad ba kiwei pat ki ksuid ruh ki shu pyndem ha u. Ong ka Puri ;

"Kynrad kisiar ia mon jong phi ngan leh ;
Mano ha ri Myngkoi ia phi bym dem . . .

U Rih, u Ren. ka Pap bad kiwei pat ki ksuid ki shu pyndem ha ka mon jong u. U Ren lei lei u thung tdong ia u Jom kat haduh ba baroh kiwei pat ki ksuid ki ting blei syndon ia u. Namar ba lah ban bishar ia ki kam jong ki ksuid ha kawei pat ka bynta, nga kwah ban shu bishar hangne tang ia ka rukom synshar kaba don ha kane ka Nongbah ki ksuid lane ha ka khet u Jom.

Naduh ba sdang ka la shai ba kane te ka dei ka jingsynshar marwei kaba ngi tip kum ka *dictatorship* Dei tang ha uta uwei baroh kiwei pat ki dei ban pyndem ia lade.

KA JYLLA UM MIHDING

HADIEN ba u Jom bad ki ksuid na ka jylla bakhyndai ki la rai ban leit khmih ia baroh ki jylla, ki la kiew na ka khet ban poi sha ka jylla baphra. La ai kyrteng ia ka da ka jylla Um Mihding. Na ka kyrteng ruh ngi la sngewthuh ba ka long kaba dap da ka umphniang sharak na kaba la mih ka petrol bad ka Gas. Ki riewstad ki lah ban thaw bun ki kynja dawai bad umphniang na ka petrol bad umphniang sharak. Namar ba ka ding ka meh haba thang. u myllung u khot ia ka da ka jylla Um Mihding lane Um Mehding.

Naduh shwa ban rung sha kane ka jylla, lane naduh ba u ksuid rangbah u la pynkhreh ia la ki paid ban hiar thma ia ka ri thymmai u nongthoh u la sngew ngiew lpa ia kaei kaei kaban jia hangta Ka lah mih ka sur bakmen ha ki ksuid ka dujok, hynrei ha u myllung te ka long ka sur sngew diaw. Hangne te la don kam ia ka jingbatai jong u hi. Nga ioh ia kata na kaba iakynduh hi mar khmat bad u. Lada u shabi sha kata ka sur un iarap, ka sdang na u *Lah* uba hiar ar sut, kiew sa sha kiwei pat ki sur lane *note* bad ka kut ruh hangta hi. Kito kiba nang ia ka *tonic solfa* kin ym shem jingeh ban sngewthuh ia ka sur ban rung sha kiwei pat ki jylla jong ka Myngkoi u Jom kiba don baroh ha ka Kitab II jong ka kot.

Te to ngin iabud lem ia u nongthoh sha ka Jylla baphra ban iohi u don aiu ban iathuh shaphang ki kam ki ksuid. Ka long ka jylla ba jan eh na ka khet u Jom. Nangta la shah ia ngi ban tip ia ka aiñ jong ka. Kata ka long ba uno uno uba rung sha ka um dei ban dih duma, ne rah kyndok ha pla namar hangta ka tuid "umphniang meh ding" Ngi sngew la kumba ngi don ha Dubai lane Kuwait, lane ha Digboi bad Duliajan kiba ha Assam. Wat lada ka dei ban long ka jylla ba riewspah kumba long ka Jylla Kyiar bad Jylla Dewiong ka dur ka jinglong dujok jong ka ka paw ha kata ba wat ki ksuid ruh kim ioh um ban dih. Lada ka long kumta, don du ka jingkordit wat ha ka jingriewspah ruh! Nalor ba ym long dih um, don sa ka wah ia kaba la ai kyrteng da ka wah Domriang. Ia ka jingjynjar kaba ap ia uno uno uban poi hangta ngi kham sngewthuh na ka jingiathuh u Jom hi uba maham sngew shyrkhei ba—

Lada jingthaw phylla ngan iop ha thma
Shane phan tan ba kin jynjar jiwnom;
Kin jngi kblem ngam kin sliang ka dih kim ioh,
Kin thngan ka bam kim ioh; hynrei shirta
Hangne kin sah.

Don kaei kaei shuh kaba la batai shaphang ka wah Domriang. U nongthoh u batai ba ka um jong ka ka long ka bakhluid; hynrei shapoh pat don ki ksaiñ baheh ar kham lai kham. Ki ksaiñ ki im ha kata ka wah namar "shapoh kam khluid" kumba khluid ha sla. Ka long ka wah ha kaba ka umkhluid bad umkhriat ki ia tuid lang ha la ki syrtap. Lah ne ym lah ban iohi ia kum-kata ka wah ha ka pyrthei, kam long ka mat ba dei ban da jatih; hynrei kawei te ka shai. Don ka jingbatai shaphang ka dujok ba don ha ka ka ding bymjulip bad u ksaiñ bym ju iap. Lada ka jinglong ka wah Domriang ka thew sa ia kaei re kaei pat, kaba lah ban batai antad ka long ba ka pynpaw ia ka jinglong ka dohnud briew ha kaba ka khluit bad ka khriat ki ia kynduh lang bad ha kaba ki jingpyrkhat bapher ki khih kumba khih ki

ksaiñ bad kim ai thiah ai dem ia u briew uba don kum kata ka jingmut.

Shuh shuh, kata ka jingkhluid ka lah ruh ban pynmih ia ka ding. Ha kane ka jylla, ngi iohi ia ka bor u Ren ruh. Dei ma u uba pyrsat tyngeh haduh ban da meh ding ha sla kata ka wah. Don kaei kaei kaba sngew ngiew ban pyrkhat. Kata ka long ba ka um jong ka wah Domriang ka iaid lymbub na kawei ka rud sha kawei pat khlem shlei. Tang ha ka pyrthei ka jingmut dur ia ka jinglong ka jaka ba lah ban iohi kumta. Te balei kata ka wah ka leit leh kumta? Kaei ka dak jong kata ka jingjia? Ia kane la kylli da ka Pap. To ngin sngap ia ka :

"Kynrad, aiu kane
Ka wah Domriang ka kwah? Balei ka khih
Pisa la kumba don ba dait ba sip?
Mano ba lah ban im ha kum kane
Jylla ba tang ka dum, ka sma *umding*?"

Ka jingbatai u Jom kumba la kdew haneng kam pynhun satia ia ka jingkwah tip ki ksuid. Ka Pap lei lei ka da khmih lynti ba yn don hangta kiba pdiang sngewbha ia ki paid nonghiar thma na jylla bakhyndai. Ka thap pynshoi ia u Jom de bym don ba pyndeng syntiew ia ka ryndang jong u, kumba juh leh ki ksuid lehse haba ki pdiang sngewbha iano iano. Khlem da ia bishar ia ka jinglong ki ksuid ha kane ka jylla, ngi lah ban iapeit pat ia ka jinglong ka Pap. Ma ka ruh ka la sdang kwah burom. Te da kaba pynkynmaw ba u Jom u la theh tyngka ban roi kata ka jylla, ka khmih lynti ba un kubur ia kaba ka ong. Ka jingkylli jong ka ka lam kynnoh ia ki ksuid ba ki dei ki bym don ka jingsngew nguh. Hynrei ha lyndet kane, ngi kham sngewthuh ia ka jinglong kynthei ka Pap ynda ngi sngap shuh shuh ia kaba ka ong:

Sep ei nga riam nga beit, nga deng nga kup,
Sep ei ka pushara rong saw rong lieh :
Nga shai hapoh badum ban lap katne !

U Ren uba la pyni bor na ka jingdom ba um don kti ban set khmut bad uba la pynmeh dih ia ka wah Domriang u ioh lad mynta ban ai nia. U ong ba ka jylla Um Mihding ka jan eh na ka khet, bad haba la jan than shu kum klet ban leh bha ei ei lane ban pynroi ia ka. U Ren um iohi jingroi ei ei ha kane ka jylla. Kaba ki heh ki haiñ ki leh ka long ban kular ban leh bha. Hynrei tang shu lah iabam iadih ki leit phai noh sha la ki jaka trei kam bad klet noh ia kane ka jylla. U Jom ruh u la kular shisien ban "plie ka iew hangne" hynrei kata ka iew ruh kam long satia. Kane ka la dei ban ktah ia u Jom, bad u nongrwai hi u iathuh kumta haba u rwai ba "Ka nia u Ren ka ktah ia ka khlieh u syiem". U Jom u la kubur ia kaba la pynpaw u Ren, bad u da kular ruh ba lada kin ioh wan phai pat shata sha ri Myngkoi un thung Lat Saheb ia u Ren hangta. Tang mih kata ka kular ka wah Domriang ruh ka suki ka jingpynmih ding. Bad ka jingpynkhreh ban ia her ka la sdang biang hadien ba ki la sangeh shiphang.

Lada ngi bud beit tang ia ka jingrwai bad ia ki jingiakren ki ksuid kumba ki long, ngi lah ban iaid lait ia kaba u nongthoh u siat pharshi. Kaei kaba la jia hangne ha jylla Um Mihding ka long kaba lah ban jia ha ka imlang sahlang bad ka synshar khadar ha ka pyrthei. Te don ei ei kaba nga sngew don kam ban kdew ba ki nongpule kin iapyrkhat hi.

Wei. Ha kane ka pyrthei jong ngi ruh haba wan jngoh ki sahep ki suba ia ki shnong jong ngi, ngi ju pdiang sngewbha ia ki. Te haba ki ksuid kim mih ban pdiang sngewbha ia u Jom tang namar ba um burom ia la ka kular ba u la ai mynshwa, ngi iohi ia kaba ki briew ruh ki leh. Lada jia ba long kumta ha ka jylla jong ngi, ki minister ne ki saheb sorkar kim dei ban sngew phylla shuh namar ba ki ioh ia kaba ki dei hok ban ioh. Lada ngi shim ia ka jingbym don ka jingpdiang sngewbha hangne kumta, ka daw ka shai bad ka nuksa ruh ka shai. U Ren te u kham iada ia kane ka jylla. U ai nia ba ki ksuid

baroh ki la hiar sha ka dorbar nyngkong u Jom ha ka Khet jong u, bad ki la wan phai lang bad u, bad ruh ki iadon lang hangta hi

Ar. Ym ju duh hi ki riew kwah burom ha kane ka pyrthei ruh. Ha kane ka jylla ki ksuid te tang ka Pap kaba da pynpaw ba ka kwah ban don ba pdiang sngewbha ia ka de : hynrei ka shu kren ba dei u Jom uba dei hok ban ioh ia kum kata ka jingpdiang na ki paid ksuid. Te lada yn don kiba ialeit synran bad ki baheh bahaiñ kiba riam bha kum ka Pap tang ban ioh ia ka jingiarch bad ka jingpdiang sngewbha, hangne kin ioh jinghikai. Kiba kwah burom haba ym dei ban ioh kin myntoi shibun ban pyrkhat ia ka jingjia ha kane ka jylla Um Mihding jong ka Myngkoi u Jom.

Lai. Ba don ki nongsynshar kiba leit jngoh ia ki iaka ha ka jylla, ne ha ki distrik tang ban biang ka jingthmu barieh jong ki. Haba ki kwah ban ioh ia ka jingkyrshan ki paidbah ia ka seng ne party jong ki, ki ialeit da ka bor baroh lyngba ki kali sorkar ki ioh de ia ka bai sngi. Kim salia jia aiu ia kato ka jaka ne ka shnong. Haba ki leh kumta imat ki shu bam ei na ka jingpynkhreh ki paidbah. Lada don shisha kaba u nongthoh u la iohi ha kane ka ri jong ngi, kata te ka la biang ban shim ia ka jingjngoh u Jom ia ka jylla Um Mihding bad ka jubab u Ren ruh ka biang. Ka jingthmu jong ka jingwan khmih jylla u Jom ka long ban ioh shipai ban ialeh thma ia ka ri thymmai ; ym ban tip shaphang ka jingdon kam ki paidbah ha kane ka jylla Imat u H. W. Sten u dunok tyngeh ia kum kata ka jinglong ha kane ka jylla baphra.

Saw. Ka jingstad u Jom ka paw ha kaba u ong ba u la leh klet shisha ia ka jylla baphra. U ai ruh ka kular ei ei. Kata ka long ban thung Lat ia u Ren lada jop ha ka thma. Ka paw ruh khyndiat ba u syiem u sngap ia ka nia jong u Ren, Kaei kane ? Lada don na ki nongmih khmat ki paidbah ha kano kano ka jylla kiba sngewthuh ia la ka jingleh klet bad ki bym pynksan ia kata, kita kin kham lah ban ioh ia ka jingkyrshan ki paidbah. Kane ka paw na ka

jingjai jai ha ka wah Domriang. Hynrei don sa kawei pat kaba dei ban peit Kaba pynjem ia ka jingdom ki paid ka long kawei ; hynrei kaba shu 'ai kular man ka teng ka long kawei pat Kaba kham don kam ban pyrkhat ia kane ka long ba u nongthoh um don jingiaroh ei ei ia ki kam ki ksuid jong u Lada ka long kumta kaba u maham hangne ka lah ban long ba yn ju dei ban pdiang ia ka kular ktien jong ki kynja nongsynshar namar kam lah trei kam, namar ba ki dei ki kular pynbieit paidbah shwa ban biar thmakata, shwa ka eleckshon !

La kumno kumno don kaba ki nongpule ki lah ban sngewthuh hi lada kin pule bniah bha ia ki kyntien ba la pyndon kam da ki ksuid ha kane ka jylla Um Mihding.

KA JYLLA DEWIONG BAD MAWRAMSONG

IA KA jylla bahynniew ka Myngkoi u Jom u nongrwai ha *ka Bu. om Ba La Jah* u la ai kyrteng da ka jylla Dewiong bad Mawramsong. Ka long ka jylla baniewspah ha ki mar Khyndew Ka iasyriem bad ka jylla Ksiar. Ngi sngewthuh ia ka jingdon kam jong u Dewiong namar ha ri Khasi jong ngi la bun ki shnong kiba nang ban pyndonkam ia u. U long ka spah ia kiba khaii ia u. Hynrei ha kano ka rukom ba u mawramsong un long spah, u nongthoh um shym la kren ei ei shuh shaphang jong u; hynrei ka biang ban pyrkhat ba ia une u maw pat lah ban thang haduh ban da ioh shun bam kwai ne shun ba pyndon kam ha kaba tei iing.

Ha kane ka jylla la synshar da uwei u Ksuid U Jom u ai kyrteng ia u da u Suidmaw. Ka kyrteng ka iadei bad ka jingngeit jong katto katne ki Khasi ba don ki ksuid um, ki ksuid maw, ki ksuid krem ruh kiba lah ban pynjynjar ia u briew uba tieng ia ki.

Ngi sngewthuh shuh shuh ba kane ka jylla kam long kaba kyrduh namar wat ia ki dewiong bad mawramsong ruh ym don ba thied ha kane ka jylla.

La iathuh tang khyndiat eh ia ka dur jong kane ka jylla. La rwai ba ka dei ka jylla "Ba m'h sohshiah ban bam ki sim nurok". Ka paw kumba kita ki sim nurok ki long kiba iapyrshah ha ka dur bad kita ki sim paradais (birds of paradise). Te don ruh hangta sa ki sim ki ban pynitynnat ia ka khmat kiba ieit sim. Ha kine ki ksuid ruh la don imat ka jingbna shaphang ka thma, namar la iathuh ba "Baroh ki kwah hiar thma ia ri thymmai." Nangno ki bna kumta, ne ba ki la iohi lpa ia ka kynhun ba kiew na jylla khyndai, la ieh biang ha ki nongpule ban mut dur. Hynrei don ki laiñ kiba lam ba ki nongshong shnong kata ka jylla ki la tip lpa. U myllung u iohsngew :

La win ki paid 'suid maw' suid krem baroh
Ban pdiang burom u syiem bima Myngkoi
Te khrui ki ieng bad tiew shiah keng ki bat
Ha kti baiong bashñiuh ;

—— hynrei don ka jingpher hangne. Ym don ba kot ban pyndeng ia kita ki syntiew shiah kieng ha ryngdang u Jom namar oa ki lyngkot. Ki shu pynkham ia ki syntiew ha ki kti jong u. Hadien ka jingpdiang sngewbha da ka jingai syntiew, la don sa ka jingkren jong u nongsynshar jong ki. Ia ka dur jong une u nongsynshar ka jylla Dewiong bad Mawramsong la iathuh lyngkot kumne :

U iong na khlieh ha kjat, shu lieh tang jaiñ,
Ki bniat, bad pyllew khmat. Tupia u don
Hynrei ka dei tupia bla thaiñ da phlang.

La u long kumta ruh, ka sur ba kren ka syiang bad ym don kam kor satia ban pynheh ia ka jingkren jong u.

Ka paw na ka jingkren ba kine ki ksuid ha kane ka jylla ruh ki la nang bha ia ka kam ba ki la pyntbit ia lade. Kaba kin leh ha thma ka long kumne: nyngkong

eh, kin rieh ha ki krem maw, krem nar. Lada ki riew phylla kin leit rieh hangta ne rung kin shah tah rong tar ha ki khmat bad kin ym iohi shuh ban peit sha jngai.

Lah ban ong ei ei halor kane. Lada u briew un shah pynthame ha kiei kiei kibym myntoi ia ka ri bad ka jaitbynriew, lane, ha kiei kiei kiban pynngam ia ka jaitbynriew, imat ia kata ruh u nongthoh u kynnoh ha ki ksuid.

Ka baar pat kaba kine ki ksuid ki lah ban leh ka long, ba lada ka jingtah rong tar kam iarap ban jop thma kin trei sa da ka bor. Kin sah da kti bad dait da bniat. Kata ban paw pyrthei ban ialeh bad u briew sa da ka bor. A u briew bapli ! Lait na kane lane lada kin shah jop sa ha ka bor, kin trei sa da ka buit.

" .. hynrei lada nongshun u khlaiñ
Ngin sneng ia u ban tih dewiong, dewlieh,
Un leit khaii. Tyngka un lum shi khra :
Ynda u roi ka spah un klet jingbha
Kiwei, un kwah khñiot kai barit baria,
Umsyep jong ki un kjit, jingtim un kit,
Un jot suki ha buit barit jong ngi. "

Kane ka lynti ka kham khyllah. Ki ksuid kin hikai khaii dewiong bad mawshun ia u briew haduh ba un da riewspah. Ynda u la kiew ha ka spah un klet jingleh bha jong ki paralok ba ju iarap iatan bad un sdang ban ang sa ka kob ka sarong ba la shah hikai ha ki ksuid ka jylla Dewiong bad Mawshun. Haba u la long haduh kata, un leh sa kawei. Un khñiot kai ki ba duk bapli kiba iaphuh syep bad shah khriat ban kamai na ka bynta jong u. Te la u kiew lyngba ka jingtrei ki barit baria kumta ruh; u Suidmaw u maham ipa ba kum uta u briew uba la jop ha ka buit ki ksuid Dewiong bad Mawramsong un kit ia ka jingtim barieh jong ki baduk, balui-lui, bad "un jot" tang ba suki suki. La ka long tang ka jingkren ki ksuid ruh, lah ban iohi ba la pynkren ia u Suidmaw da ki kyntien bangiew kiba maham ia ngi baroh ha katba

ngi nang kiew ha ka spah ne ha ka burom ngim dei ban kjit kai ia ka umsyep kiwei pat khlem da pyrkhat ia ka jingbit jingbiang jong ki de.

Kane ka jingkren u Suidmaw ka pynpaw ia ka jinglong ki briew ha ka pyrthei. Ha kane ka pyrthei, ym ju don jinghun satia Hynrei kaba ki kham iabeh ka long ia ka spah ban ioh jingsuk. Hynrei ka spah kam ju pynsuk ia u briew lada ka la bun palat. Ym dei ruh ban len ia ka jingshisha ba don bun ki riewspah kiba iarap ia ki baduk ba sh·tom bad kiba ioh ka jingkren iaroh na kiwei.

Haba ki ksuid ka jylla Dewiong bad Mawramsong ki lah ban leh kumta, u Jom u la dei ban kmen ba ki la tyrwa mon sngewbha ban ialeit bad u sha thma; hynrei um shym khot lut baroh. U ialam tang shiteng sha kata ka thma "bym pat ju tur mynshwa". U hukum ruh ba kin ioh thapniang ban her kumba her ma u. Ngi lah ban sngewthuh ba kane ka kambah ka la jia. U Jom u kular, kumba kular ki nongialam saiñ pyrthei ia la ki para nongiatrei lem, ban thung Lat syndon ia u Suidmaw ha kane ka jylla. Baroh shi katta bad haduh mynta u Suidmaw u dang synshar tang kum u Heh jong ki U lah ban ym kot kyrdan bad u Lat. Lah ban pyrkhat ba kane ka jylla kam pat long kaba pura.

Kaba u Jom u kular ha u para ksuid, ka lah ban iai jia ha kane ka pyrthei India jong ngi, wat ha ka ri Khasi ruh. Hynrei kaba dei ban kham pyrkhat adkar ka long ia ka jingmaham u Suidmaw kumba la kdew haneng.

KA JYLLA DEWRKHIANG

Ia ka jylla bahynriew ha ka Myngkoi u Jom, u myllung H. W Sten u ier kyrteng da ka jylla Dewrkhiang ha *Ka Burom Ba La Jah* Ki paid ksuid ki la dep jngoh ia ka jylla ba hynñiew bad mynta ki la poi ha kane kawei pat. Ki la poi hangta da ka jingstet kaba phylla kaba rang shi khapbrip khmat u briew. Lehse ka jingstet ka iathuh

ruh ia ka bor ba u Jom, uta u syiem ki ksuid u don: ka bor ba lah ban leh kambah kumba u la leh shi sien ha ka jylla khyndai. Lah ban peit thuh ia ka jinglong ka ma-riang ha kane ka jylla khnang ba yn lah ban pyniapher ia ka na kiwei pat.

Ka long ka jylla bashit palat. Ia kata ka jingshit la pynsyriem bad ka jingkhluid ka ding "Ba syang mawshun ha karkhana Mawmluh". Ka daw ba ka long kumta ruh ka shai. Ym shym la hap slap satia hangta ha ki hynriew bnai ba la dep Kumta ka um ruh kam don shuh, bad ka khyn-dew hi ka la pdang. Ia ka jingpdang ka khyndew la batai ha ka rukom pynhch ba ki Enelish ki khot *hyperbole*, ba ka jingpdang "ka kham heh kham ding ban ia kharai/Kupli ba pyniakhlad ia ar jylla" (lain 258 - 59). Ym don ba don jingim ba lah ban sah slem hangta. Kat u ksuid ba iajan bor ia u Jom, kata u Ren, ruh um lah ban sah slem. U kyntu ia u Jom ban leh ei lane ban la leit noh sha ka wei pat ka jylla. U Ren um nud ban pyndei khyndew slem la ka met, kumta lah ban iohi ia u ba u her ha suin ban lait na ka jingthang ka sngi. Ban ia "Ki wieh, ki ktiar laiphew jingim" lei lei, u nongrwai u iathuh ba ki la iap, bad lada don eh ba dang im ruh, ki im sha trai kharai bajylliew. U Rih uba ju sngewtynnat ha ki jaka basngem bad ba bun ka khlaw ka btab um lah shah ha ka jaka ba-shit than kum kane ka jylla Dewrkhiang u nongthoh. U la iathuh hi ba u Jom ba u kwah ban leit phai noh sha la ka ri ioh tyrkhong hangta. Ka lyer bathynda kam wan beh. Haba ka beh ruh ka dei ka lyer shit lhep kaba shu mih hi na ki thapniang ki paid ksuid ba la thangiong ka dur ka dar. Hynrei ym don ksuid ba iap hangta. U Jom um i khuslai ei ei ruh lymda ki nongbud jong u ki ud. Hangta ngi iohsngew pynban ia ka jingkyrkieh jong u ban iakynduh noh ia ki nongshong shnong kata ka jylla. U pyrta dorbar hi ma u. U khot ia baroh ban sngap ia ka hukum ba u don ban ai kaba iadei shaphang ki "kam iap kam im/Hima Myngkoi". La katta ruh, jait ba u dei u blei ki ksuid, imat u suba ba ki ksuid ki iajah lane iarieh khnang ba ki kwah iakynduh ia u Lada kumta, dei ban don ka daw ba ngin ap haduh ban don ba iathuh ia kata ka daw.

Ym kum ha kiwei pat ki jylla ba u Jom u la wan khmih bad lum paid nongialeh thma ha kaba bun kiwei pat ki mih bad tyrwa ia la ka jingtbit, ha kane te ym don paidbah shuh ba wan sngap ia u. Hadien ba ki ksuid ki la ap, ki iohi ia kawei ka dur maia ba paw iajah. Hynrei ia kata ka dur ruh u khot Namar um thikna la ka dei ka dur shynrang ne kynthei, u Jom u kren : "Ale hangne hajan batai ka nia/ Jong me lane jong pha : phi dei i ei ?" Kat kum ka jingiohi ka Diaw, kata ka dur ka dei ka dur shynrang, bad uta uba kup ia ka u don ka sap rangbah, bad u lah ban long pynban u Lat ka jylla Dewrkhiang. Ka dur ka paw nyngkong kumta, hynrei ngim dei ban iaid lait ia ka sur de: ka dei ka sur "jingud jylliew hapoh bapdang". Ka lah ban long ka basngew ngiew ban sngap !

Ia kata baroh ki iohsngew bad iohi ha ka por ba u Jom u la ieng na u lum jingkhluid. Um don kam ban kylli ei ei ia uta u ksuid thymmai, namar tang na ka jingai dak ruh ka biang ia u ban tip. Ka dak ba la ai ka long ka jingkohnguh khlieh. Balei keiñ ba u Jom um kren hi ? Hato u sngew pap ei ei ia kaba la jia bad ba u la leh ? Ngin sngap ia ka jubab bad ia ka nia u ksuid thymmai. Mar iaioh ia ka dak ban kren, u iathuh ba u dei u Suidshit, bad dei sa tang ma u uba dang sah ha ka jylla Um shym iathuh ba kiwei pat ki ksuid ka jylla Dewrkhiang ki la iap, hynrei ba ki la phet shnong noh bad "ki la rieh la ngam dewrkhiang". Don ka daw kaba la pynlong ia ki ban leh kumta. Kat kum u Suidshit, ka dei ka bainong pap jong ka jylla khyndai, ka khet u syiem ki ksuid. Ka pap ba ki la leh hangta ha nongbah bakhraw tam ka long ba ki la pynkad ia ka jingieit jong u Basa ia ka Ramew. Nangta ki lyoh kiba wan rah slap ruh ki klet ia la ka por ban leh la ka kamram ha ka mariang jong ka jylla dewrkhiang. Naduh ka jylla khyndai ngi la pule ba u Jom u pynpra ia ka jingieit jong u Basa ia ka Ramew namar ba u Basa um treh ban phla don mano ba im ha ri thymmai. Kum ka jingpyrshang ban lait im, ki ksuid ka jylla bahynriew ki la iawad ym ban dih na ka wah Jingklet; hynrei hadien ba ki la dih ki kiet syndon ban wan phai noh sha ryngkew, Khyndait lah ban pynkynmaw ia ki nong-

pule ba kat kum ka jingiathuh khana ki Greek, don kawei ka wah ha dujok ia kaba ki khot ka Lethe, bad uno uno ma uba jam sha shiliang lane uba dih ia ka um na ka u la klet lut ia ka kamram jong u bad um ju kwah leit phai dien trai shuh.

Kawei kaba lah ban iaroh ia une u Suidshit ka long ba u lah ban shah marwei ia ka jingshit kaba kat kata. Um shym la dih na ka um ka wah Jingklet Ka lah ban long ba um kwah ban klet ia la ka kamram ba u dei ban pyndep ha kata ka sngi, lane ban klet ia ki kam ka jylla. Ia kane ngi lah ban iohi na ka jingiathuh u nongrwai hi haba u pynithuh ia u Suidshit ha ngi kum ubym treh dih ia ka um jingklet:

U kbei da sur sahiaw, hiaw-hiaw hiaw-hiaw;
Jyrhoh ka bat ha pdot bym ioh umd h
Ban dih sha wah Jingklet ban hiar um mon
Bu tieng ioh klet ki kam hima sima.

U ksuid ruh u dang kit khia ia la ka kamram. Kam long kaba shabar ia u pud ka jingbatai ban ong ba lada ki rangbah briew kiba don la ka kamram ban pyndep man ka sngi lane ka bynta ka iing ka sem, ne ka jaitbynriew, ne ka hima sima ki bun kam kum ki paid ksuid ha kane ka ka jylla ban iadih ia ki um Jingklet, ka kam kan ym iaid beit Kiba tip ia ka jingbymbeit dei tang kito kiba ap khmih lynti ban ioh ei ei na kum kita kiba sliang eh. Lada n'a lah ban batai shuh shuh, kaba nga don ban kynton ka long ba u nongthoh um iaroh ia ka jingwad sngewbha ki briew ha ka pyrthei khlem'da pyrkhat ia ka jingmyntoi bad jingbha lang Dei namar kata, katba nga lah ban ring nia ba kito ki ksuid ba la dih hun na ka wah jingklet ki shu ud napoh ka kharai ba pdang ka khyndew kum ka jubab ia ka jingkhot jong u nongialam jong ki. U nongthoh u iathuh: "Jar Jar ym don ba mih, jingud bangiew/ Ki sngew la kum jingjlew ki ksew bnalad/ Ha miet badon long ngaiñ". Haba ym lah shuh ban mih, ka paw ba ki la jot. Ka jingkhot ia u Suidshit sha ka thma pat ka paw ba tang kito kiba phikir ia ka kamram kiban bit hangne hangto ha kaba ym don kam ia ka jingbit jong ki.

Nalor ka um Jingklet dang don shuh sa kawei ka daw kaba ki ksuid ha kane ka jylla ki la thaw hi ia lade. To ngin sngap ia ka jingiathuh u Suidshit:

. . . . kawei pat ruh ani!
Ki pom ki khlaw ki btab ki pun jingkieng
Ban hiar sha phi, ki tih ki krem ban pei
Sha khet jong phi.

Ki paidbah ksuid ki angnud ban khot shaduh ka jaka ba don ka khet u blei ki ksuid, lehse ban kham bha kham miat ne kham ioh jingmyntoi bun shah, lane ban lait na ka jingtyrkhong um kumba ha ka jylla jong ki. Hynrei lah ban iohi ia ka jingangnud jong ki ban kiew, hynrei ki sah pynban ha shiteng namar ba don kaba pynwit, ka wah Dom riang keiñ.

Ha kaba wan rah ia ka jingpom dieng bad jingpun jingkieng ki ksuid, lah ban iohi ia ka saiñ pyrkhat lane philosophy u nongthoh ia ka imlang sahlang ha kane ka ri jong ngi. Ka daw ka jingduna bad jingkyrduh um ka long ba ym don dieng shuh ba kah tngen ia ka khyndew bapli. Hato u nongthoh u mut ruh ban kdew lyngba ka siat-pharshi ba ki briew kiba iabeh spah da kaba pom bad thang ia ki dieng kin shah jynjar kum kine ki ksuid ha kawei ka sngi lane ba ki longdien mandien kin jynjar kumne kum ki ksuid? Lada u thew shata de, ki laiñ ba dang shu sot ki dei ki kynja jingmaham ia ka jaitbynriew jong ngi ha kane ka pateng wad spah ! Lada lah ban phawer kumta, don shibun kaba ka pateng ki longdien mandien ka dei ban pyrkhat ioh ba ka ri jong ngi kan kylla jylla Dewrkhiang! Ka jingklet ki lyoh ban wan rah slap, ka jingklet ka lyer jem jai ban wan: ki long ka jingpynshitom jong ka mariang ia ka pateng bamutlop kabym kwah ban sngap ia ka jingkyntu jong ki riewstad riewtip. Pule kumno ba wat ki ksuid ba iawan na ki san tylli kiwei pat ki jylla kim lah ban sah slem haba ka jylla thymmai kam don ei ei shuh ban tyrwa ia ki. U Rih bad u Ren ki kwah ban leit noh na ka jylla. Dewrkhiang U Ren u

la kwah sa ia ka kambah namar lada dang slem lah ban jia ka thma ka ktien ha pdeng ki ksuid ruh.

Sa kawei kaba paw ha kane ka jylla Dewrkhiang ka long ba uta u Suidshit ruh u dei uba la pyntbit ia lade ha la ka kamram. U tip bha ia kaba kiwei kim tip. Lada lah ban ong shi kyntien, kata ka dei ba u long u *specialist*. Kiwei ki ksuid kim lah ban leh ia kaba u lah. U Ren bad u Rih kim lah ban shah ia ka jingshit; kiwei pat ki ksuid ki thang iong; hynrei u Suidshit u kyrda namar u kham tip ia la ka jong ka bynta To ngin sngap ia kata ka kam kaba u la nang bha ban trei khlem da bakla shuh. U iathuh kumne:

'Ma nga, nga te,
Ynda ha sngi nongshun u thad lade
Suki ngan rung ha thliew ki syep ki syar;
Ngan dait shapoh ka met, un tlot ngit ngit
Un baiong ngeng, kyllon hajuh u dei;
Un thiah jingthiah bym ai khie shuh jiwnom,
Kata nga lah ban leh, ban bud nga kloi.'

Lada don ei kaba ngi ki nongshong shnong ka ri thymmai (ka pyrthei Khasi) ngi lap hangne, kata ka long ba u Jom u wad ia kiba la pyntbit bha ia lade ban trei ia ka kam ba ki nang bad ha kaba don kam ia ki. U Jom u ialam ia u Suidshit bad ba un trei kam ha ka pyrthei, khnang ba un thikna bha ban jop thma.

KA JYLLA KSIAR

Ynda la dep baroh ki kam ki jam ha jylla bahynriew u Ren u la pynkyrkieh ia u Jom ban poi noh ha ka jylla Ksiar. Ki la iaid stet palat kat haduh ba u myllung u shu sngap da ki shkor ka jingmutdur ban sngew ia ka jingsawa. Ia ka jingsawa bad ka bynta jong ka la kdew naduh ki laiñ banyngkong jong ka Kitab II.

Ka paw na ka kyrteng ba kane ka jylla thymmai ka long kaba riewspah tam na kiwei pat ki jylla ka Myngkoi u Jom Ka paw ba la buh ia u Ren ban long u nongsynshar ha kane namar u Biskorom u nguh ia u ynda u la mih sha ba paw pyrthei. U Ren u leh nongialam hi tang shu poi ha ka jylla Ksiar. Wat la u lah ban leh katba mon haba u don tang marwei, mynta ba u syiem ki ksuid u la wan, ka hukum bad ka bor baroh ka long ka jong uta pat. Ia kane ngi lap na kaba u Ren u ai jingmut ba u Jom un hukum ia ki paid ksuid ba kin iarah-mar mar khyndiat ka ksiar sha ri thymmai. Ka ksiar ka long ka dak jong ka jingdon jingem, ka lak ka putit; hynrei nalor kata hi dang don sa kiwei pat kiei kiei kiba pynbun shuh shuh ia ka spah. To ngin sngap ia u Ren ban shai;

" Hangthie hapoh um kseh ka thiah ka Nar;
Harud kathie ka wah ki mawkordor
Ki thiah syaid sngi. "

Haba ka jylla ka don ka ksiar, ka nar bad mawkordor kiba shu thiah sngi khlem don ba khar, ngi lah ban pyrkhat ba ym don kano kano ka jingkyrduh ha kata ka jylla Ksiar. Don kaei kaei re kaba ngi iohi hangne. Ka jingpynmih ia u Biskorom (Viswakarma) ha kane ka jylla ka thew imat ban ong ba uta u blei ia uba la don ba mane hapdeng ki Khasi ruh u wan na ri Myngkoi.

Toi ia ka bor jong u Biskorom la batai ha ka rukom ba ki nongpule ki sngewthuh. To ngin sngap biang kumno u Ren u iathuh ha u Jom:

" Une u Biskorom bhadur jong ngi —
Um tieng ka ding, um tieng ka um bakhluid,
Shu nam kyrteng jong u ka Nar? Dohnud
Ka um; ka kynja nar, ka rnong; ka ksiar,
Rupa, Tama baroh ha u ki dem. "

La khot ruh ia une u Biskorom da u "Lei Kamar", Aiu un leh ha thma ynda ki la poi ha ri thymmai? U Jom u iathuh ba u donkam ia ka sap jong u Biskorom ha thma. Lada u nongthoh u don ka jingthmu barieh kata ka lah ban long ba u kwah ban iathuh ba shwa ka jingwan u Biskorom bad ki ksuid baroh sha pyrthei, ki briew kim pat nang ban pyndon kam ia ka kynja nar. Lada ka leit dei kumta, ka ai ksai ia ngi ba kane ka por ka la kham rim shibun ban ia ka por ba la rwai da u myllung Soso Tham uba rwai shaphang ba ki briew ki rep ki riang ha kane ka pyrthei.

Nga sngew donkam ban kren ei ei shaphang kane ka ksiar. Ka ksiar kaba long ka dak jong ka spah ka don kam ia u briew la ha ka rong ka rup, ne ha ka thngan ka sliang. Lada u briew u ioh ka ksiar ban die um kyrduh shuh katba u dang don. Nga kynmaw ia ka jingphawer u myllung Soso Tham ruh ba ki Khasi ki deng da ka ksiar ka rupa haba ki iashad. Hynrei don kaei re kaei ha lyndet jong kane. Ka paw ba u nongthoh u shim ia ka ksiar kum ka daw jong ka jingsniew de. Namar shisien ba u briew u beh ia ka spah ne ka ksiar, ki lah ban leh ia ki kam sniew ruh. Bad lada don kaba kum kata ha kane ka jingim jong ngi, u H.W. Sten u ñiat ia ka ba sniew sha ki ksuid.

Ka nar ruh ka long ka spah. Katno kaba sngew sarong lada ngi don par nar ha ri Khasi jong ngi ! Lyngba ka nar lah ban thaw mohkhiew, wait, tari bad kiwei kiwei ki atiar ba ngi pyndon kam man ka sngi. Ki

riewstad ki lah ban thaw bun kiei kiei kiba ngi lah ban iohi da ka nar. Kumba la kdew shaphang ka ksiar, nga iohi ba u myllung u kham shim la ka jingpyndon kam ia ka nar namar ki kam kiba pynjot ia ka jingim kum ki tiar thma, ki tiar pyniap, bad kum kita. Ngi lah lehse ban kynthup ia ka suloi, khnam, sum bad kiwei.

Nga kwah ban b'shar ia ka dur ba paw ka jinglong bad ki kam u Jom ha kane ka jylla Ksiar. U Jom u dang long hi u syiem bad u nongsynshar lah duh; hynrei um da pyrkhing shuh. Ka paw kumba u pdiang ia ka bor u Ren ha kane ka jylla. Dei u Ren uba tyrwa:

" Ngin bud iu syiem bakhraw jong ngi, u Jom,
Sha thma ngin tur khlem bam khlem dih khlem thiah
Khlem dem la bun ki sngi, ki miet ngin bud".

Hynrei khlem da ang hi ma u, kiwei kim khih. Dei kata ka jingdon kam ban pyni ia ka bor lah duh jong u ba u sa ong "Ia noh la biang!" Ka mut pat ba u Ren u la sdang ban ia pynpaw bor khyndiat khamtam haba u synshar ma u ia kane ka jylla ksiar. U Jom u hukum ruh ba kin rah ksiar bad mawkordor sha thma ban pynthame ia ki nongshun jong u bangta. U Jom bad u Ren ki tip bha ba ki riew thymmai kin ngat ha ka jingkwah ksiar bad mawkordor.

KA JYLLA LUM ITHIANG

Ynda ki ksuid hapoh ka jingialam u Jom ki la dep lum paid na ka jylla Ksiar (ka jylla basan ka Myngkoi u Jom) ki la poi ha ka jylla basaw, bad ia kata pat la ai kyrteng ka Jylla Lum Ithiang. Nyngkong eh, ngin iapeit ia ka dur jong kata ka jylla kaba la ioh kum kata ka kyrteng. U nongrwai u iathuh kumne :.

Ki dei ki lum ithiang syntiew bun rong
Ki phuh : ki ngap ki lwai ki trei minot,
Ki wah ki tuid kynjai ha la lynti ;

——bad la synshar hangne da ka Lei Kynmaw Tympang. Nga la kylli na u nongthoh hi bad u la jubad ba ka dei ka memory ha ka ktien English hynrei kaba lah ban ktah ia ka dohnud jong uba kynmaw ia kiei kiei kiba na shwa, khamtam lada ki long kiba sngewtynnat. U Jom u iathuh ha ki paidbah ksuid ba kim lah ban iohi ia ka dur jong kata ka blei kaba synshar ia kata ka jylla lymda ma ka hi ka plie ia ki khmat jong ki, Lada ka long kumta ruh, ngi iohi ba u Jom u don ka bor phylla ba u lah ban iohi ia ka.

Nalor ba don ki lum, ki syntiew, ki ngap - ki lwai bad ki wah ba tuid kynjai, la iathuh shuh shuh shaphang kata ka jylla kumne :

Tang beh ka lyer pyngngad iwbih hir hir
Jingiw ka rung shaduh sha trai jabieng,
Ki khmat ki khih khrik khrih hangta ha them.

Namar ba ngi bud ia u Jom ban lap ia ki kam jong u, ngi kwah pat ban tip aiu u leh hangne. Kaba ngi lap ka long ba ym don ba pdiang sngewbha ia u há kaba paw, La kum ka jylla Dewrkhiang, u iakynduh tang bad ka nongsynshar ia ka jylla. U nongthoh um shym batai ia kiwei pat ki ksuid ki don ne em. Ym don jingpyrta

dorbar hangne. Mar iarung ha ka jylla, ym i long iakren dorbar thymmai shuh hi namar ba u Jom u iam shwa ban pyrkhat ia ka dorbar. Um shym iam lehse tang namar ba ka jylla ka itynnad ia kum ka paradise, ngin hap ban bud ia ki jingjia kawei hadien kawei bad ap ia ka jingshai na ki kam kumba ap ki paid ksuid kiba bud ia u Jom.

Ia ka rukom iam une u Ksuid rangbah ruh la batai ha ka rukom kaba kham pher Kaba phylla ka long ba tang hangne ba don jingiam, kiwei ka jingkmen suda, bad katta ruh u Jom u iam jur "hynrei sawa kam mih". Don ruh kaba sngew sammut ha kane ka jingiam ksuid. Sngap kumno u nongthoh u batai :

U iam rangbah hynrei kam mih,
Rymmiang shyntur ki ran, ki bniat baheh
Ki paw, ki win deb deb ; na ar ki thliew
Ka khmut ki mih Jyllang ban dap ki khra
Ba ngiam lai mon kawei.

Nalor ba mih ka eitmut, ki ummat ruh ki jaw la kat u lap praw haduh ba ki ksuid barit bar'a ki la jhieh lut. Kaei ka daw jong kata ka jingiam khlem riew? Ki ksuid ki kwah tip, te ym baroh kiba nud ban kylli. Tang namar ba u syiem jong ki u iam, ma ki ki ialeh kumjuh. U nongthoh um shym iathuh la ka jingiam jong ki ka mih sur ne em, haba ym shym kdew, lah ban pyrkhat ba ma ki ruh ki iam khlem riew, namar ki iabud lem katba leh u syiem jong ki. La kumno kumno ki ksuid ba kham pawkhmat kum ka Pap, u Ren, u Rih, u Suidshit, u Biskorom, Suidmaw, Puri, ka Diaw bad Thapbalong ki iakren sawdong la kum ban iada la u syiem. Ka Pap te kam hun khlem da wad daw wat na u Jom hi ruh. La rwai ba sha pdeng madan ka tur ban kylli, bad ka kylli kumne:

"Iathuh ko syiem mano ia phi ba ktah,
Kat phi u blei jong ngi phin iam khlem riew
Dohnud ka pait ka pra. Lada bakla
Mano mano, shu klet shadien shi rta."

U Jom um jubab klot. Nangta na them u iaid suki sha u Lum Kynduh. I kumba ka kyrteng une u lum ruh ka don jingmut, ba wat u ksuid u shem jingkynduh ha la ka mynsiem haba la trei tyngeh ka lei kynmaw tympang. Ka kham shai na ki jingiathuh u nongthoh hi ba u Jom "U kynmaw lut ia kam kyrtong mynwei" ha uta u lum, bad dei na kata ka daw hi ruh ba u iam. Ym dei ba u tieng ne smiej iano iano.

Ka Lei Kynmaw Tympang ka don ka bor baphylla. Haba ki tang shu peit ha khmat jong ka, ki ksuid ki la iohi ia ki kam barim ba ki la leh naduh basdang shwa ba kin poi sha Myngkoi u Jom. Ngin sngap na ka jingiathuh u nongrwai hi namar ka shai:

Ki peit bad iohi lut ki kam barim
La jong ha ki por bla her shå bymjukut.

Ki ksuid ki iohi ruh ba u Jom u ialam ia kiwei pat kiba kum ki, hynrei u dang don ha ki jaiñkup baiieh tyngshaiñ. Um don reng, ki tyrsim ruh kim pat jrong. Kane ka paw ba la pynkylla dur ia u Ksuid naduh ba u la hap Ka ai ksai ruh ia ngi ban pyrkhat ba u la hap na bneng kumba long u Soitan jong Milton. I ada don eiei kaba u H.W. Sten u shah saiñ dur ha ki nongthoh ba nabar, ka jylla basaw ka kdew ia kata. Ngi pule ba u Soitan jong u Milton ruh u la hap na bneng namar ba sarong eh. Ka pynkynmaw ruh ia ki nongpule ia kaba u Blei u kren bad i tim ia u Lurshai namar ba u sarong bad mynta "pynban yn sa pynhiar ia me sha dujok, shaduh trai jong ka liewlong".[1]

Namar kiei kiei kiba la jia u la khot kyrteng ia ka madan ha ka trai u lum Kynduh da ka 'Them iam Jom'. Hynrei kaba ngi iohi ka long ba haduh hangne ruh u dang bat ia ka bor lah duh bad u dang ai hukum ia ki ksuid. Hynrei u don kam ia ka lei Kynmaw Tympang ha ka ri thymmai.

1. Isaiah XIV;15

Kan leh aiu kata ka Lei Kynmaw Tympang *ha* thma? Lada ha ka jing:aleh ban jop, ki shipai la ki ksuid ne ki briew kin kynmaw sa ia kaei kaei kaba la dep la slem bah bad kin shem jingkynduh, ka thma kan pulom da ka jingshah jop. Hynrei lah ban iohi ia ka jingthmu barieh jong u nongthoh lyngba kane ka siat-pharshi. Uno uno u briew uba ju suk, la ju ioh burom ioh nam na kiwei pat, bad uba u Blei ne ki blei ki la kyrkhu; un shem jingkyrduh ha kawei ka sngi. Un iam la da kaba riew ne khlem riew haba u kynmaw ia ka kam ba u la leh kaba la pynhap ia u na ka kyrdan ba halor tam. Ka Kynmaw Tympang hangne imat ka thew ym tang ia ka bor kynmaw u briew ia kaba u myllung u la kdew ruh ha "U Premkar" jong u; hynrei ka kynthup ha lade ia ka jingiatip lem kaba dait haduh ban da mih ummat-ummut kumba ka long bad u Jom hangne.

Kumba ha ki epik baroh, ki nongpule ki ioh ia ka kynja jingsneng lane *moral lesson* ha kane ka jylla Lum Ithiang ruh ngi iohi kumba u myllung jong u u buhrieh ia ka jingmaham ia ki nongpule ba kim dei ban leh kyrtong katba dang bat ia ka bor ha lade namar kan poi ka sngi bad ka khyllipmat jong kata ka sngi ha kaba yn hap ban iam pait dohnud na ka bynta ka jingleh bym ñiew kor ia ki aiñ Blei, ne ia ki aiñ ki hukum jong kiba don ka bor, ioh hap iam khlem riew sa ha khmat ki barit baria, ki nongbud nongrap, bad ki nongiatrei lem.

KA JYLLA IEWTHALA

Ynda u Jom bad ki para ksuid jong u ki la dep ia ka kamram ha ka jylla Lum Ithiang, ki la mih ban kiew sha ka jylla balai ia kaba u myllung u ai kyrteng da ka jylla Iew Thala. Ka por ba ki rung shata ka dei shiteng synñia.

Haba ki la poi ha kane ka jylla thymmai, lah ban don ki ksuid kiba pyrkhat ba ki nongshong shnong ka Iew Thala ki la thiah namar ba la miet; hynrei kam long

kumta namar ki ksuid hangta kim ju thiah mynmiet ruh.' Ka iew ka hat ka dang iaid bha. Ka die ka thied ka thnem, hynrei kum kaei ki iadie iathied ha ka por shiteng synnia? U nongthoh u iathuh ba "Dukan wei ar ki don ban die ki mar/Kyrpang". U la ñiew ruh ia ki mar ba don hangta, hynrei bun eh kiba long bam hangta hi ha iew. La ong ba don "ka doh, dohkha, ki phan, ki jhur" Haba la iathuh pat ba ka shyntur ki ksuid ka thnam bad ba ka khlieh jong ki ka la noh lyngngeh rangei, ka shai ba don ruh ka kynja jingdih ba pynbuaid. Kine ki laiñ harum ki iathuh ia kaba don hangta:

Ka ja ka doh ki bam; doh ngab doh snieh,
Doh met ki kjup ki mad. Kham thiang kham shngiam
Katno; kim tip shuh hi haba Umsngur
Umstem, Umiong ki dih?

Katba ki ksuid ki iabam ia ka ja bad ka doh, ngi sngewthuh ba ki thngan. Hynrei don ka jait doh ha Iew Thala kaba dei ban shu kjup bad mad, ym dei ban bam; bad u myllung u la ñiew kyrteng ia ki ba ki dei ka doh ngab bad doh snieh Haba nga kylli ia u nongthoh ka jubab ba u ai ka lyngkot eh, "ba ki iadoh". Tang katta, ym ioh jingshai shuh. Te la bha ban iamut dur kumba u rwai shaphang ka jingiasum bad kam ki ksuid ha ka jylla khyndai ha kaba u rwai;

Ban peit lorni mano ban leit don por
Shaba iasum jhulum bad rang bad thei?
Bun sien ki ngam shapoh bad jlang ki jah
Aiu ki leh tang lei Mutdur ba tip,

Imat u kwah ia ngi ban shaniah ha kata ka "lei Mutdur' Shaphang kita ki um babun rong, u nongthoh u batai shai ba ka Umsngur ka dei ka Gin, ka Umstem ka dei ka Whisky bad Brandy ha ki kyrteng kapher, bad Umiong u mut ia ka Rum bym pat ai um. Nalor kitei, don sa ka waiñ, kaba ym shym la pynrung namar ba ka tlot bor haba iamujor bad kitei kiwei pat. Sa kawei ruh, ka waiñ ka shu pynrkhie kulmar kumba thoh u Solomon ha

ka Proverb jong u. Ki ksuid te ki la iabam, iadoh, bad iadih de. Khlem iakren ka long ne em lane lah ne em ban sngewthuh ia ka jinglong ki ksuid hangta? U nongthoh um shym pynpaw ba ki paid ksuid ka Iew Thala ki iakren, lait noh u nongsynshar jong ki. Kiwei te:

Ki dak ki ai
Dait kti, shyntur, irmat, thylliej ki biang
Ka phang ban pei ha para ksuid ha Iew.

Lada u nongpule u pyniar ia ka jingkynmaw jong u sa tang khyndiat, un lap ba u H.W. Sten u lah da batai ha ka *Histori ka Ktien Khasi* (1980) shaphang ka jingsdang ka ktien. Kat kum ba ngi lap ha ka sla 3 bad 27 katei ka kot, ka don ka jingtyrwa ba shwa ban mih ka ktien ha ka ka pyrthei ki briew ki ia-ai dak da ka kti, ka kjat, ka khmat, ka khmut bad kiwei pat ki dkhot met. Dei ynda u briew u la bun kam ki dkhot met ba u sa sdang ban kren. Ki myllung ki ju phawer lane pynphalang ia ki jingmut khlem pynbun ktien, te hangne ruh nga lap kumba ia katei ka nongrim lane *theory* shaphang ka jingsdang ka ktien la pynbsuh ha *Ka Burom Ba La Jah* ruh.

Khyndiat shaphang kane ka kyrteng. Ka paw kumba u nongrwai u shim kylliang ia ka na ka jingpynkylla Khasi u John Roberts ia ka Vanity Fair u John Bunyan. Utei u nongpynkylla te u ai kyrteng hi da ka Iew Thala. Baroh ar tylli ki Iew ki pyni ia ka jingthala, hynrei ka jong u H.W Sten ka la thala palat katban maham ia ki nongpule ba ym dei ban leit poi sha kum kata ka Iew. Ban pynshisha ia kata ka jingjur ka jingthala ha ka *Burom Ba La Jah*, nalor kato ba ia kdew haneng, to sngap ia kine ki jingiathuh dei

Ka sur lynniar
Kata ka mih, dei sur kynthei; sur rwai
Sur shad ruh don; sur kob, sur phon
Kita siaw siaw biaw biaw.

Haba la noh ryngei ka khlieh, haba la dih ki um bnu rong la poi sa sha kawei ka jingthala. Imat don ki ksuid

kynthei kiba shah tan da ka bor ha ki ksuid shynrang. Don pat ki ksuid shynrang kiba kob ia ka jingkhlain bor jong ki, don pat kiba phon ia ki kynthei. U myllung u iohsngew tang ka jingsawa ba wan sha shkor jong u, Kane ka kham shai na ka jubab u Lyngdoh ka Iew Thala. Nga mut ban pynphai ia ka jingpyrkhat sha ka riam ka beit ki ksuid hangta U Lyngdoh uba long u Syiem bad u Nongbishar de kum ki druid ki Phareng hyndai u ong:

Sotti ne ym sotti, la tip ma ngi
Trai shnong trai ri: tang peit ka phang la pei;
Phin eh kumno ban tip haba kumne
Baroh ki paw, ha jingshida khlem kah;

Ki kyntien "jingshida khlem kah" ki ai lad biang ia ngi ban shaniah ha ka 'lei Mutdur'. Lada kata ka iathuh ba ki ksuid ki iashad lyngkhuid ha Iew Thala mynmiet, kata kan iadei bad ka jingmut u nongthoh, lada da kumwei pat, ngin kham pynbha pynban ia ka jylla ba la thala thaleiñ lpa.

Haba ki nongbud u Jom ki la iohi ia kata ki khih jingmut. Hynrei kim klet ia ka kamram ba ki don khnang ban ioh ialam ia kita ki atiar ka jingthala sha ka ri thymmai, u Ren u ai jingmut ba ki ruh kin ialeh lem kumta:

Ko Jom! ban lum kine baroh bad ngi,
Kum ki bad ki, ngi dei hangne ban long,
Kambah to leh ba khmat shane kin phai,

Wat la u Jom u bat ïa ka bor rangbah duh ha la ka kynhun ban rung mynta ha Iew Thala, bad ba u la sngew ia u Ren ba um dei ban kwah kambah haba dang bam kaei kaei, u lam iahap jingmut bad u Ren haba u [illegible] ia ki ksuid baroh ban iakhleh lang bad ki para ka Iew Thala. Kan leit phylla lei, ma ki ruh ki ksuid lu. U Jom

ruh u shad lang bad ki boit samla hangta; hynrei ba ki rit eh u shu hap leh ei ei ban paw shad:

Ki Boit khynraw, ki ksuid khynraw u shim
U buh ha khlieh, ryndang, syngkai, ha kpoh;
Ynda u shad nang tur nang tur shuh shuh
Bun bah kynthei ki thaiñ, ki kiew ha u
La kumba song ki dkhiew ban ring i'u wieh

Kata ka tamasa ka kut noh. Hadien kata baroh, u Lyngdoh u leit kiew halor u lum bajrong kynjang ha kyba don ka iingmane ki ksuid. Kaei kaba u la leh ka long ban pynkhreh ban kñia ha u Jom khnang ba uta un rah ia u ka kyrdan ka ban iaryngkat lang baroh ar. Ka paw ba u Lyngdoh ruh u kwah ban kiew ha ka kyrdan, bad tang ban ioh ia kata, kam pher lada u hap ban kñia "ban roi ki ksuid ki khrei lawei". Kane ka long tang ka nia ban pynbieit ia ki para ksuid, katba ha la ka mynsiem u thew tang ban myntoi ia ka met la jong.

Shisien pyrkhat u Jom u la dei ban kmen ba la don ba khreh ai jingkñia syndon ha u. Ngim pat iohi ia ka kam jong u, namar ka Pap kaba ju tur ka leit poi sha shwa hajan u Lyngdoh. Ka kylli ia ka daw, bad ka ai nia ruh shaphang ka jinglong sotti ki ksuid kynthei hangta.

Nga kwah ban tip nangno sotti phin ioh
Haba baroh la bam, la dih, la doh,
La dait, la tan la ban ha khmat paidbah?

Wat ka Pap ruh ka kubur ia ka jingthala ha kane ka jylla, bad ka kylli la don blei ne em uba kloi ban pdiang ia ka jingkñia jong ki ksuid ba kum kita. Kaei kaba u nongthoh u mut. Um shym pynshai, hynrei lada lah ban batai hi, imat u mut ba ka jingmane blei hadien ba la leh kam, hadien ba u briew u la ngop ha ka jyrsieh kam myntoi ei ei lymda don ka jingkylla bha bathikna ha ka jinglong briew; namar ka wan rah ia ka jinglehraiñ [illegible] ha u nongmane hi.

Kumba u Lyngdoh u angnud, ynda u Jom u wan hajan u la iohi shisha ia u mar khmat. Hynrei la jia ei ei shwa ban un shah khot sha thma Mar iapaw u Jom ha khmat jong u, ki wait ba bat ki shakri duwan ki hap ha khyndew bad khein la ka khein hi. Kata ka dei ka kambah ba u ksuid rangbah u la leh ha Iew Thala. U tip ruh ba un ym dei ban ai jingkñia ha u para ksuid, ne ba u Jom um pdiang ia kum kata ka jingkñia. Na ka liang ki ksuid kynthei ba la dei ban shah kñia, ki la dei ban sngewnguh ia ka Pap bad u Jom ba ki la lait. Hynrei ym dei ia kata ba u nongthoh u pynpaw. U bat hi ia ka nia ba u Jom u poi sha Iew Thala. Kata ka long ban lum paid. Te ha kaba khatduh ngi iohsngew ia ka jingkhot u Jom ia baroh ki ksuid hapoh ka jingialam u Lyngdoh Iew Thala bad ka kamram ba uta u Lyngdoh un leh ka long ban hikai ia ki nongshong shnong ka ri thymmai (pyrthei) ban leh ia ki kam baroh ba ki la ju leh ynda kin ia kynduh ia ki briew.

Khatduh eh, nga kwah ban pynpaw ia la ka jingsniew. Ka paw ba u H W. Sten u i jli ia kano re kano ka jinglong kaba don ha kane ka pyrthei Khasi jong ngi. Te ban pynphai ia ka jingmut ki nongshong shnong u wanrah ia kane ka jylla bad ia ki kam jong ka, ban maham ia ka jaitbynriew lyngba kane ka siat-pharshi ba kam dei ban pynlong Iew Thala ia la ka ri ioh wan ka long jot long rem ha ki longdien. Hynrei u kynthah ruh ia ka jinglong basniew ha ki katto katne ki briew kiba kloi ban kñia ia ka burom ki paralok ha ka duwan ka jingkwah burom, bor bad spah. Don ka jingkut ia kum kita ruh. Kin hap ban bud ia u Jom kat shaba u lam.

KA JYLLA LALOT

Ynda u Jom u la dep ia ka kamram jong u ha ka jylla balai, u la sngew kyrkieh ia lade. U lam lynti ia ki paid ksuid baroh ban rung sa ha ka jylla ba-ar. Ka kyrteng ba u nongthoh u ai ia kane ka jylla ba-ar ka ri Myngkoi ka long ka Jylla Lalot. Ynda u Jom bad ki ksuid ki la poi ki shem ba ki nongshong shnong ha ka ki bun da ki kynthei suda, kata ruh dei da kiba don dur don dar, bad kiba la bit hi ban iapaw hakhmat ki para ksuid.

Kaba nyngkong na ki ksuid kynthei kaba iakren bad u Jom ka dei ka Lalot. Ka iathuh beit ha u Jom ia la ka kyrteng ka da ong ruh ba "teng teng ki khot Jlawnguid" ia ka ha kata ka jylla namar, "Ha iing ngan bam khyndiat ioh lut pisa;/ Tang dei ha wei ngan ang, ngan ktha ngan nguid" Kane ka ksuid Lalot ka paw kum ka tyng-shop pharshi ia ka long briew man briew Ha kane pyrthei baiar, ym duh hi ki briew ruh kiba la mane ia ka Lalot lane Jlawngnid kiba kloi ban bam bha bam miat tang lada ioh ei, katba kim kloi pat ban pynlut na lade. Ki da leh khapnap ban kynshew kyndiap. Haba ngi b'shar ia kane, ngi iohi shai ba u nongthoh u iwit ia kaba kum kane ka jinglong bad um kwah ban iohi ia ka ha ki paralok jong u. Hynrei haba lap ba ka jing-lalot lane jlawnguid ka don ha pyrthei, u kynnoh ia ki ksuid kiba wan h:kai ia ki briew bapli. Lada ki don shisha kiba shah ialam ia la ka jingim ha ka ksuid Lalot, te kin da sngewbang hi kein ban shu khur na iing ki paralok ruh ba kin rah sha iing khnang ba kin kham lait na ka thied ka pet na iew ban kham sah ka tyngka ha lade.

Ka ksuid ba-ar pat ka kyrteng ka Jingbishni. Kane ruh ka batai hi ia la ka jinglong bad ia ki kam ba ka lah ban leh. Sngap kumno ka iathuh ia u Jom:

Nga at ban kiew kiwei ba ngam lah kot
Shaba ki kiew, ka buit ka bor ngam don.
Nga thew ban lah tang kam kuhiw suda.

Kam kwah ba ki para ksuid jong ka kin kiew, wat la ka tip ba ki sniew kumjuh. Ka long ka syrngiew ia ki briew ha pyrthei kiba dap da ka jingbishni ia la ki briew. Ka lah ban long ka jingbishni ia ka jinglah kiwei, ne ia ka bor jong ki ha kano kano ka liang, ne ia ka buit ba kham pher ba ki don ha ki rukom trei kam; hynrei haba ka dohnud ka thew tang ban bishni ka kam ruh ka bud kumta hi. Ki briew babha kim ju sngewtynnat ban ialang lok bad kiba bishni para briew. Ban at ia kaba lah kiwei pat kumba at kane ka ksuid kynthei ka long ka basniew shibun. Lada ki briew ha kano kano ka ri ki bishni uwei ia uwei pat namar ba uta uwei pat u kiew ha ka kam ne ha ka spah ne ha kano kano ka liang, ki wad ruh ia ki ban tan ia u'a uba kiew sha trai lada ki lah. Ka ri bad ka jaitbynriew kam lah kiew haba ki nongshong shnong ki iabun kam ha kaba iatan kylliang uwei ia uwei pat.

Ka ksuid Bishni ka lah ban pynngop tang ia kiba ai lad ai lynti ia ka; hynrei ha ka kot te ngi la pule ba ka tlot bor, ka buit ruh ka duna, ka shu bun kam tang ban bishni. Ia ki proh jabieng bad riew pyrkhat kam ju lah; hynrei ka kut jingmut pat ba lada ka ioh lad hi kan pyrshang haduh "shi hajar sien" ban long nongjop haduh ba kan pynkylla khunlung artat ia kiba kohnguh ia ka. Lada ki briew ki threw ban pynngam ne pynngop ia ki paralok ha kajuh ka apot ba ki la ngop ki shah iop wat ka rymiang shyntur jong ki ruh kan pdang, ka tyrkhong de ba la don kam sa ban jliah da u thylliej. Katno kaba sngew jew ban long kumta! Ha kane ka jylla ba synshar ka ksuid Lalot ba la iadon lang bad Bishni bad Iaipdeh bad Arsap, u nongthoh u phawer ia kaba u sngew: ba ka jingbishni kan ym lah da lei lei ruh ban rung ha ki proh jabieng bad ki riew ieit ri shisha. Ki proh jabieng ki beiñ ia ka mynsiem bishni namarba kam iatei lem kum ka jingieit bad jingñiew burom kylliang. Ka paw shuh ba u nongrwai u ñiew ia ki riew bishni ba ki dei tang ki khunlung kiba phohsniew ruma tang kumta ban myntoi ia lade khlem da lah ban jam pat ha ka

jingkiew kyrdan. Lada kumta, te kiba bishni baroh ki long thik kumba long kane ka ksuid.

Kaba sngew tynnat ka long ba ka Jingbishni ka bishni ia baroh wat ia ki para basniew ka nam ruh Ka ksuid Bishni ka atnud ia kiwei pat ki ksuid ruh. Iaka Tuh te ka da iathuh ia ka daw ba ka at ia ka. Ka iathuh ia u Jom kumne:

Hynrei haba ka Tuh ka shong sadhai
Kumno ka bam pahuh khlem trei khlem ktah
Pynban ka spah hajar ka bun.

Lada kam bishni ka la dei ban kmen ba don ruh ka para ksuid kaba pyndep ia kata ka kam baba lehse u syiem jong ki un sngewbha shibun eh. La kumno kumno ruh, u nongthoh u la pyndon kam ia ka Jingbishni ban kren ia ka badei teng teng, ba kam ju bha ban ioh bam da kaba pynjrong ia la ki kti na ka jingkamai hok kiwei pat. Ka lah ban long lehse ba u nongthoh u ijli ia ka jingbun ki kam tuh ha ka ri bad ka pyrthei; hynrei lada ngi pynheh ia ka jingbatai ia ka jingmut ka kam tuh, ngi lah ban kynthup ia ka jingleh khyllah ki katto katne ki briew ki bym hun ban ioh nong tang na ki kam ba ki da pynmih syep ia lade. Ki kham sngew tynnat ban ioh ei na ki briew. ban iaioh bhah ha ka jingioh nong ban ialeh klep bad khlem akor ia ki aiñ ka imlang sahlang tang ban ioh thep sha lade la ia ka burom ne ia ka spah. Kito baroh te ki la shah synshar ha kane ka ksuid Tuh; ki proh jabieng te ki lait na ka.

Ka Jingbishni ka iathuh shuh shuh ia u Jom ba ka bishni sa ia ka Pdeh de Ka Pdeh ka ieng na ka bynta ka jingjaipdeh kaba pyntroñ ia kiei kiei baroh. Hangne ha ka jylla baar la pynpaw ia ka kum ka ksuid Kaba phylla ka long ba para ksuid ruh don ka jingbishni kaba katne. Ka Jingbishni kam lah suk ban peit ba don ka para ksuid "kaba ap bam nawei, pynban tyngam ka heh." Ban ym trei ei ei bad ban ioh la ka bam ka long ka jingjli ha u nongthoh ia ka poem. Haba shah synshar ha kane

ka ksuid, uno un du sngew ba ia ki kti ki kjat jong u la khum la teh ym da u tyllai jong ka aiñ, hynrei da ka bih jong ka Pdeh. Lada nga lah ban batai balei ba la wan rah ia ka Pdeh de ha ka jylla Lalot, kaba nga don ban ong ka long ba u nongrwai um kwah ba kiba kum kine ki ksuid ba u la ñiew kyrteng kin long kynrad halor u khun bynriew, khamtam ha ka jaitbynriew Khasi jong ngi. Yn ym don jingroi jingpa satia namar ka jylla lane ka ri, lane ka shnong ka thaw kan kylla duk suki suki. Nga lah ruh ban pynbud hangne da kaba shu kren kyllum ba don ki ri kiba ka khyndew ka shyiap ka long ban thung ei ei hynrei ki riewspah namar ba ka Pdeh kam shym la ioh ban synshar ia ka jingim ki nongshong shnong hangto; katba ha ri India bakhraw bariewspah pat ngi don ki jylla ia kiba ngi lah ban khmih lynti ban riewspah lane ban dap ban biang hi kibym lah satia ban kiew. Ka daw imat ka long ba ki nongsynshar ki shah teh lakam ha ka Lalot, Ka Bishni, Ka Tuh bad ka Pdeh. U myllung u kwah imat ban [illegible] kine ki ksuid ha ka ri.

Ka ksuid Bishni kam lah ruh ban pat ia ka ksuid Arsap. U nongthoh u phah batai ha ka Jingbishni ia ka jinglong jong ka Arsap. To ngin sngap balei ba la bishni ia ka Arsap pat. Ka Jingbishni ka ong:

ARSAP lei lei kawei kawei ka sur kam kren,
Mynta kumwei lashai kum ar, namar
Kam biang satia ban khur sha khra la jong,

Hangne te u nongthoh u dumok ia ka jinglong arsap arphong ki briew kiba lah ban pynlong ia ki, ki para lok ha baroh katba kita kiwei kim pat tap da lade hi ia ka ta ka jinglong. Nga kdew sha ki briew namar nga iohi ba kum ha kiwei pat ki epik, hangne ruh kawei pa kawei ka ksuid ka thew ia ka jinglong ki katto katne ki briew. Tang ban biang ia lade, wat lada ki sngew ba ki para lok ki kren ia kabym dei ruh kin shu pynheh da ka "hooid": ka "em" ka mih tang haba kita ki para lok kim don ha khmat. Ia uba tang shi sap te la [illegible]

shai. Lah ban pynrem ia u haba u kren ne leh ei ei, hynrei ka jingshisha te kan paw: ba leh ne kren da ka mynsiem baroh. Lada don ki briew ha ka ri jong ngi kibym lah shah ia kaba shi kyntien, ka babeit bad ka bahok, kita ki shah synshar ha ka ksuid Arsap. Lada don ruh kiba kren iaroh, kren ieit bad burom iano re shi phang bad kynshoit ne kyntu ia ki ban leh ei ei bad sa kynthoh pyrshah hadien, kita ruh ki shah synshar kumjuh bad ki kren "mynta kumwei lashai kum ar". Ki leh riewkhuid ha kawei ka sngi bad riew jakhlia ha kawei pat ka sngi Sha ki riew arsap te ka iohnong suda; lada poi pat ha ka duh te kam long ei ei ban iakren.

Ka ksuid Bishni ka don ka daw ban bishni ia ka Arsap namar hana ba ki la iasum shisien ha ka Wah Isih ha kaba u Brai bad ka Lim ki la pynsma pyniwtung sa ia ka um jong ka wah. Toi, kum ia kata ka jingleh bym dei la dei ban isih kein, hynrei balei ba don kam ban da bishni pat? Ka Bishni ruh ka dei ka kynthei, ka Lim ruh ka kynthei. Ka jingbishni ka mih, imat namar ba kita ki ksuid thymmai ki ialeh jakhlia To ngin sngap ia ki kyntien ba u nongthoh u buh ha ka Jingbishni ban tip aiu ki leh bad ba ngin sa shu pyrkhat hi namar ha ka jylla ki ksuid sa sha ba leit iasum ruh lah ban leh ia ki kam bymman. Ka ong;

Ka LIM bad BRAI hangne ki shong ki sah
Kawei ka met, ar khlieh, saw kjat, saw kti
Tang kdew u Brai ka Lim ka bud suki.

Ha dujok te la buh ia kata ka wah Isih. Nga iohi ba kane ka wah Isih ka pharshi ia kane ka pyrthei ha kaba kiei kiei ki jingsniew ki roi kyrhai namar ba ki briew ki la shah hikai ha ki ksuid. Ka Lim bad u Brai te ka shai. Ka jingklim ka mih na ka jingkwah bra: ka doh, bad kane ka pynsma pyniwtung ia ka pyrthei. Shim sa ia ka jingwan mih u ksuid Shla pat. La u shla katno katno ia kata ka jinglong ruh, ka jingartatien ka ialok bad u; namar um tip nangne ka sdang, na ka kyn-

thei ne na u shynrang? Hynrei u iohi ruh ba wat ka Artatien hi ka iathiah lang bad u Brai teng teng. Kum kata ka kam ki ksuid ha kane ka jylla, ki long ki basniew suda lada kito ki ksuid baroh ki ioh ban kam kynti ia ka jinglong jingim jong ki briew. U nongthoh u sei shuh ia ki ksuid na kane ka jylla. Kiwei pat ki long u Klep, u Khwan, bad ka Jyrsieh kiba sngewbha tang ban leh klep, ban khwan myntoi, bad khatduh eh lada don ba ngop ha kito baroh kin poi sha ka jyrsieh ka jingim. U Ren u iathuh ia ka jingdon jong kitei lai ynda u mih na ka wah Isih.

Kumno u Jom un leh mynta? U don kam ne em ia ki ha ka thma jong u pyrshah ia ki jingthaw phylla ha ri thymmai? Kim don ka jingtbit na lade hi, namar ki kam jong ki, ki trei ia ka jingim bad suki suki. Ym kum ka Diaw, u Rih, ka Pap, ka Jingiap bad kiwei kiwei kiba lah ban paw ha khmat Kaba ngi pule ka long sa ia kawei pat ka philosophy u Jom. U la ioh ia ki specialist na kiwei pat ki jylla kumta. Hangne te u iohi ba um don kam shuh ia ka jingtbit bakyrpang ha kano kano ka kam. Nalor kata ruh ba ki bun tang ki kynthei suda (kat kum u Ren) u la don kam hi ban rai ei ei. U Jom u hukum kumne:

"Baroh kin leit, ka kam ka bun ban leh,
Jingjia kan hikai hi ki buit trei kam,
Jingshem bad jingdawa ka por ma ki
Ia phi kin pynkyndeh mynsiem ban nang

Haba la mon hi u Rangbah duh, u syiem bad blei ki ksuid kaei kaei baroh ka shu long hi khamtam lei lei haba u la pynpei ba ynda la poi ha jylla nyngkong kin seng ia ki nia baskhem, "ka dur lawei - lathai/ Baroh ngin ngam syndon, ngin kilan bha."

Ka jingpynpei sha ka jiugkilan ban long kiba tbit ban ialeh thma pyrshah ia ki riew thymmai ka pynsyier mynsiem ia ki nongpule ban iohi ia kaban jia ynda ki ksuid ki khrei baroh kin iuh kjat ia ka ri thymmai; kaba mut ia ka pyrthei Khasi.

KA JYLLA SYNSHAR PAIDBAH

Ha ka jingiaid jong u Jom Rekha lyngba ki phra jylla ha ka Myngkoi u Jom u la lap ki rukom synshar bapher bapher. Hynrei haba u la rung ha ka jylla banyngkong u la dum ka buit bad um lah shuh ban ang. Ha ka jingshisha kat u syiem jong u ksuid u la dei ban tip bad sngewthuh bha ia ki rukom synshar ha man la ka jylla. Haba ngi lap ia u Jom ha kiwei pat ki jylla ngim iohi ba don ha u ka jingsngewlyngngoh kumba ngi iohi ia u ha ka jylla banyngkong, lehse ba u la tip bha ia ki.

U Jom u la kiew ha ka jylla banyngkong ban lum paid ban hiar thma ia ka ri thymmai, ka mut ia ka pyrthei Khasi. Haba u poi ha kane ka jylla u lap ia ka rukom synshar khadar kaba nang kham stad ban ia kiwei pat ki jylla. U sah hangto haduh shi bnai katba hawei pat u shu hiar tang tuk tak ban shu dep rukom. Imat u Jom u kwah tip kham bha shaphang kata ka rukom synshar khnang ba un ioh pyntrei kam da ka ha ri thymmai, lada ka rukom lehngiah ia u ha kiwei pat ki jylla kam lah trei kam ha ri thymmai.

Lada ngi bud ter ter ngin lap ba ha ka jylla bakhyndai ha kaba u nongthoh u pyni nyngkong ia ngi ia ki kam ki ksuid, u Jom u synshar lahduh, kata lah ban ong ba ka dei ka jingsynshar marwei lane *dictatorship* kumba ong ki English. Hangto te ka jingheh ka met jong u bad ki kambah ba u la leh ki pynlong ia ki paid ksuid ban ñiew ia u kum u nongsynshar, u nongbishar bad hakhlieh jong kine baroh, la ñiew ruh ia u kum u blei jong ki. Ynda u poi ha ka jylla banyngkong, ngi iohi ia ka syrngiew ka synshar ha kaba u khlieh duh u long tang u kynja president aiu re uba shu kohnguh ia u myntri rangbah, lane, ki dorbar ki myntri. Haba u dang don ha kiwei pat ki jylla ngi iohi

ia ka syrngiew ka jingsynshar lah duh kumba ha ka jylla bahyndai. Haba nga pyrshang ban pyrkhat ia kane ka jingjia, nga phla ba iohi kumba u myllung u siat pharshi ia ki ri ka pyrthei mynta ha kiba don ka jingbat bor da uwei u briew

Shwa ban poi sha ka jylla banyngkong u Jom u iohi ruh kumno ka Lalot ka synshar ha ka jylla baar. La dei hi ban khot ia ka da ka jylla lalot, namar na kata ka mih ka jingbishni bad jingpihuiñ baroh, ym da kumwei pat. Hangne te ka rukom synshar khadar ka long tang ban khur sha lade shi met shi met. Na ki laiñ ba u nongthoh u pynrem ia ka Lalot ruh la shai. Ka ong:

Ha iing ngan bam khyndiat ioh lut peisa;
Tang dei hawei ngan ang, ngañ ktha ngan nguid,
Ha u ruh ngan thep ngan kit ban buh ha iing
Ban lait ka thied ka pet na iew na hat,
. .
Ngan riam ngan leh rit shi snem,
Hadien nongbud ngan ioh byllai khlem pep.
(lain 649 - 656)

Hato kine ki kyntien kim pynpaw ia ka rukom pyrkhat u riew synshar ha ki por mynta? Iano kein u nongthoh u siatpharshi ha kane jylla baar?

Ha kane ka juk mynta u nongthoh u iohi shisha ia ka longbriew manbriew ha ka jingiadei bad ka synshar khadar Bun ki briew ha ka pyrthei kiba im šngi tang ban pyrkhat kumno un wan ha ka bor khnang ba un lah ban pyrkhat kumba ka Lalot ka pyrkhat. Haba ring dur ia ka imlang-sah lang ha ka jingiadei bad ka synshar khadar imat don shisha ki briew kiba ka jinglong myusiem jong ki ka syriem ia ka Lalot, kata kiba pyrkhat tang ban biang ia lade shi met bad kim mon ban pynlait por na lade hi ia kaba ki da bang eh ruh! Hato u nongthoh um mut ban siat pharshi ia kiba kum kita ki rangbah? Nga hi nga iohi ba u siat pharshi shisha ia ki kynja nongsynshar bad ia ki riew khwan myntoi.

Hangne nga bishar tang ar tylli ki rukom synshar khadar. kata, tang ia ka jylla khyndai bad ka Jylla Nyngkong khnang ban shu sngewthuh balei ba u Jom u lyngngoh haba u poi ha ka jylla banyngkong Hangta ngi pule ba ma u bad ki nongbud jong u ki la sah duh shi bnai ban pule bad pyrkhat ia ka rukom synshar ki ksuid hangto. Wat la u Jom u ju tip ia kiwei kiwei ki rukom synshar kiba ma u hi u la mad bad iohi, u sngewthuh bha ba ka jingsynshar ha ka jylla banyngkong ka kham pher na kito kiwei pat.

Ha ka jylla banyngkong u nongrwai u phawer pharshi ia ka rukom synshar paidbah ha kane ka juk jong ngi kaba ngi tip kum ka *democracy*. Tang ha ka ri kaba don kum kata ka jait jingsynshar ba ngi lap ba baroh ki nongshong shnong ki ioh ka bor bad ka hok ban jied nongsynshar katba ki mon. Ha kiwei kiwei ki rukom synshar khamtam kum kaba ngi lap ha jylla khyndai, ngi iohi ba ki nongshong shnong kam ioh ia kum kata ka lad. Ki ksuid baroh hangto ki hap ban kohnguh beit tang ia uwei uba lah duh Wat ha ka dorbar ruh ngi lap ba u Jom u bat ia ka bor, katba kiwei pat ki ksuid ki hap ban iamynjur lang.

U Jom u lap ba ha ka jylla nyngkong kam dei ka sngew shi met ne ka rai shi met kaba trei kam, hynrei ka dei ka jong u paidbah ksuid. U nongthoh hi u rwai ba kane ka dei kata ka jylla synshar paidbah lane ka democratic state, ha kaba ka rai u babun balang ka dondor.

Ka juk ka kylla na kawei ka por sha kawei pat. Ki riewpyrkhat ki la nang kham stad shuh shuh. Ki por ki leit bad ki wan bad ki jingkylla ba har rukom ki sdang wan ha ka pyrkhat pyrdaiñ, ka iaid ka ieng, ka shong ka sah, ka burom ka surom bad ha ka ktien ka thylliej ruh. Kine baroh ki la seng nongrim katba ki ki nang iaid. Ha ka jylla ngi lap ba la don shisha kaba pher ha ka rukom synshar bad ha ka jinglong ki ksuid ruh, Haba nga la kdew ba u nongthoh u

rwai pharshi ia ka longbriew manbriew, lah namar kata ban pyniadei ia ka jinglong ki ksuid bad ka jong ki briew. Haba ki briew ki iohi ia kaei kaei kaba kim ju iohi, ki i phylla bad sngewlyngngoh, kumba long ki ksuid. U nongrwai u ong—

Kim poi pyrkhat
Kan itynnad palat ia jylla Ksiar,
Ki iing da maw kordor suda, ki iing
Trei kam ki phuh ki i shongkun palat
Ban ia jylla khyndai ka ri Myngkoi.

Hato ka juk mynta ha ki ri ba don ka jingsynshar paidbah kim kham phuh kham phieng ban ia kiwei pat ki ri ha kiba la synshar lah duh marwei kumba leh u Jom ha jylla khyndai? Na kitei ki laiñ ba la sot, ngi lah lehse ban sngewthuh ba (i) ka kham lah ka democracy ban ia ka dictatorship; (ii) ba u nongthoh ruh u kham jied ia kaba kum kata ka rukom synshar, tangba ia ki jingsniew ba don ha ka jylla nyngkong te u la thad lut haduh ba baroh kiba pule shaphang jong ka kim ym klet shuh.

Ngi iohi shuh shuh ba ki paidbah ksuid ba shong ha kata ka jylla ki kham sian kumba sian ki briew hi, bad u nongthoh u ai nam ia ka da "ka jylla bashai bastad". Ki nongmih khmat sha ka dorbar thaw aiñ ki ksuid ki long kiba tip ia ka buit bun jait Ki tip kumno ban kamai spah ia lade. Haba ki riew khwan myntoi ki bat ia ka bor ki sngewthuh shai ba kata ka por ka deitei ia ka iing ka sem. Ha ka jylla nongkyndong ngi pule ba ki "iing da maw kordor suda". Tip kam long ne em kumta ba ri jong ngi :

Ngi kham shai shuh shuh haba pule ia kine ki laiñ, ha kiba ngi iohi kumno kiba kum kita ki jait jinglong ki long haba iohi da kiwei pat kiba wan poi shi sien lano re Ka Pap ka ong hadien ba ka la peit thuh : "Kine ki ksuid ki kham kit khia kit shon Imat, ka khlieh ka sah dak star jiwnom". Lada ngi kylli ialade kawei ka jingkylli ngin

kham shai shuh shuh : Ki ksuid ki kit khia ia kaei bad balei kat haduh ba la paw dak star ha ka khlieh jong ki ? Nga kwah ban pyrkhat ba haba trei palat ia kano kano ka kam ka paw hi ka dak ha ki khmat jong ki briew ruh. Ngam bakla lehse ban ong ba hangne u nongthoh jong ngi u kynthah ia ka jinglong jong katto katne ngut ki nongialam paidbah kiba phla ba ki kit khia bad ieit ia la ka ri. Ngi ju iohsngew na kiwei pat ruh ba don kiba kren proverb pynban hana don ki khep ki khep ha kiba tang shi sien soi kyrteng u kynja badon bor ha ka kot sada la biang ia u ban ym kamai shi taiew artaiew. Tip kaba da long shisha kumta ne em ha ka pyrthei jong ngi ki briew ! Kawei te ka shai. Lada bun ki nongmih khmat ha ka ri India jong ngi ki long kumba long ki ksuid ha ka jylla nyngkong u H.W. Sten te khlem pep kin bun kam ban thaw lad kumno ban ioh ia kaba ki angnud. Shuh shuh, ka dak star ha khlieh ki ksuid ka dei ban ai ksai ba ngin pur kham jngai Ha ka pyrthei ba shong ki briew ruh, wei la kiew ha ka spah bad ka bor tyngka ka dur u briew ka kham pher,

Ki nongmih khmat jong ki ksuid ha ka jylla synshar paidbah te kiba da tbit shisha ha ka kam lum spah ia lade ruh. Ki tip knmno ban leh ban ioh spah. Ki ksuid ruh ki tip kumno ban pynsngewbha ia la ki myntri ban ioh kamai ne ioh jingiarap ei ei na ki. Kane ka paw ba ym tang ki nongmih khmat kiba "stad" bad "sian" hynrei ki pa dbah ruh ki long ki bymkai.

Nalor ba ki long kumta ki ksuid ki don la ka dorbar thaw aiñ. Don ruh ka dorbar myntri (cabinet) ha kaba tang ki ministar rangbah kiba lah ban iashim bynta ha ka jingiad i bad ka jingpyniaid ia ka synshar khadar. Ka por ban jied nongmih khmat ka long man ka hynñiew snem ym man ka san snem. Imat u pynpher khnang ne ba u ichi rngai ba kan don ka por lano re ha kaba pynlong kumta kano re kano ka ri rynshar paidbah ? Kaba don kam ka long ban pynlong elekshon biang por.

Ka paw shuh shuh na ka kyntien u ksuid uba kyrteng a Ieit Paidbah ba ki ksuid ka jylla synshar paidbah kim

shym jied tang ia kawei ka parti ban synshar ia ki. Dei namarkata ruh ba u sa hap khroh ia uwei pat u nongmih khmat ki ksuid ban iarap ia u ban thaw sorkar. Ha kaba pynjia ia katei, ka paw ha ngi ki nongpule kumba u nongthoh u iohi ia ka dur jong ki nongmih khmat ba la jied da ki paidbah ha ka pyrthei ba ki lalong kumtei teng teng. Bad khnang ba kiba kham don paid ne kham dor tyngka kin ioh bat ia ka jingsynshar la hap ban pyndon kam sa da ka buit ruh. Sngap ia ka buit khroh u Ieit Paidbah:

Phi lut katto ka bam ka dih, ka phah
Kyrwoh, kanbas bad ai bai sngi nongtrei;
Parti kan leh aiu ki paid jong phi?
Phi jop namar ka dur bad kam jong phi
ki kren kham jam. Kyrshan ia nga, nga tip
Kamram la jong, phin long myntri ne pdiang
Shi lak ki sbai da ksiar nylla; tang dap
San snem ka sut kan kiew kat trai, shisha.

Ki ksuid ki tip kumno ban khroh. Kin pyntrei ia ka kam. U Ieit Paidbah bad ka kynhun jong u kin siew ia ka bai lut ha ka elekshon baroh. Nalor kata la pynkhyllew ruh ia u para dkhot ba dang shu jop ba um jop na ka daw parti; hynrei na ka dur bhabriew bad na ki kam jang u hi. Haba kumta te ka biang ban pdiang shilak tyngka lane shim noh ia ka kam myntri. Ka ioh suda lada treh, ka duh ym don. Ki ksuid ki kloi ban pynlut katta. U Ieit Paidbah u leh kumta namar u kwah ban long myntri rangbah lane chief minister. Lada la jia kumta ha ri India hadien ba *Ka Burom Ba La Jah* ka la mih paid ha ka snem 1980, ia kum kata ka jingjia te u nongthoh ia ka u kynnoh sha ki ksuid ba ki hikai ia ki briew, namar ha ka jingthoh "Ka biang ia nga" u lah da batai ba ki Khasi kim ju kynnoh ha u Blei ia kaei kaei kabym itynnad. U batai shuh shuh: "Ngi ju kynnoh ia u ksuid aiu re u la ia pynshoi bad hikai kum ia kita ki kam." Nga pyndonkam ia kane ka jinglong jong ka jaitbynriew bad pyni ha kane ka phawar ba ki kam bad jingthmu [illegible]

baroh ki sdang na Nurok ka Ksew shwa ba ki ksuid kin ialap ia ki ha ka pyrthei Khasi."

La kumno kumno ruh ym lah khlem da phai sha ka ri India, wat la u H.W. Sten u thoh tang shaphang ki ksuid ruh. Hato don ma kiba la long nongmih khmat ia ki briew kiba shalak kat u Ieit Paidbah? Lada don, te ki nang ia kata ha ki ksuid. Uta u ksuid u lah ban kren sa kumne de haba u khroh ia uwei u ksuid ban kyrshan ia u:

Kyntoit la jong phin leh kham bha
Haba ka bor khyndiat phi mat ma phi;
Mano hangto ba nud ai reng ba phi!

Kum kitei ki kyntien ki thung tdong ia ubym don ruh. Lada ka la jia hangno re ha ri India jong ngi kumtei; lada ki MLA ne MP jong ngi ki la shah phon kumtei, tang kiba khlaiñ bha ka jingieit ia la ka nongrim ha kaba ki paidbah ki la jied ia ki kiba lah ban ieng, ban da kiba kham tlot te ki la hap jem jai namar ki long ki kyntien pynking janor. U Ieit Paidbah u la pule bad sngewthuh bba ia ka jingtlot ne jingkhlaiñ ki riew Ryngkang Kper. Ki la hap shim kabu ioh long myntri, namar ma ki ruh ki sngewthuh ba uba kwah ban long myntri rangbah ruh u don ka jingpyrkhat ia ka jingbit shimet; ia ka bor bad burom. U kular lut ia ki ban kyrshan namar u tip ba ynda u la kiew ha ka kam prime minister ne chief minister kaei kaei kaba u ang kan poi lut.

Kaba u Ieit Paidbah u angnud bad tei la ka jylla ha ka nongrim *hok* (?) ka long ka pap na ka liang ka jinglong mynsiem. Lada buh ki Ieit Paidbah ban kum ha ka ri jong ngi lei lei, te la dep. Kin ieng na rynsan thik kum u Ieit Paidbah ki ksuid hi ban pynbna ba ki ieng ban tei ia ka ri, tip ma hapoh pat ki don ka jinglong suri ban pynpra ia ka jingieit ki nongmih khmat ia la ka nongrim. Ka jylla synshar paidbah ki ksuid u nongthoh kam kren tang ia kawei ka jaitbynriew.

Toi u la jied da ki ksuid Khasi suda la kumba u iathuh ia kaba la jia la slem bah; hynrei kiba pule kin iohi ba u H W. Sten u thoh ne rwai shaphang kaei kaei kaba lah ban long mynta bad hadien. Lada ka shai kumta ruh, nga kwah ban kynmaw ia kaba u Soso Tham u rwai ha ki *Sngi Barim U Hynniew Trep* ha kaba u kren shaphang ka bor u sbai rupa. U sbai rupa u sur ia ki khmat haduh ba kiba iabeh sha u kin kren kyllain ia ki briew jong u hi. U Soso Tham u rwai kein, "Synshar Bishar, Rangbah Saidthma/U sur matlah u sba rupa". U myllung Soso Tham u rwai shaphang ka ri bad ka jaitbynriew Khasi da kaba shai. Ha ka jylla Synshar Paidbah pat u H.W. Sten u allegorise lane siat pharshi ia ka jinglong briew ba ka hiar ar sut, katta ruh ba la iabeh sha ka spah.

Haba ka liang ba don spah bad briew ka la biang ban thaw sorkar ka leh kumta. Ha ka hima ki ksuid ruh ngi pule ba ka long kumta La bna ba la thaw sorkar noh bad mynta ki nongkyrshan ha ka por elekshon ki khmih kumno ki nongmih khmat kin synshar ia ka jylla kan long ka badap babiang. Kito ki MLA ne MP kiba la iakyrshan ha kaba thaw sorkar ki la ioh la u kyndang; hynrei kaba paw na ki lain ka poim ka long ba ki shong shuki da ka jingpisa mynsiem namar ym shym la jied ia ki ban iashong khleh kumta:

Baroh nongrap bla ioh kyndang ki shong
Pisa pyrshah ia mon bla jied nyngkong
Ban bat nongrim bad jingkular bla khlei
Madan ha lum ha wah hu paid nongjied.

Ki ksuid imat kim iadei na kajuh ka kynhun. Lada ki iadei ym don kam satia ban thied ia ki da ka tyngka lane da ka bor lyngba ka kam myntri. Hangta kibym skhem ki btuid. Ki kynmaw sah ia ka jingkular jong ki ha ka por elekshon, hynrei mynta ba kan biang ia ki nongialam shi met shi met, ki hap [illegible] noh shu shong pisa ba ka dait ka jingiatip lem. Nalor ba ki kylla jutang kumta, don ruh ka jingkylla

ha ka akor bad ka burom. Kane ka long kaba u nongrwai u iathuh ia kata ka jingkylla jinglong ki nongmih khmat ha ka jylla synshar paidbah:

Ki myntri lei tang i ka ksiar nylla
Kabu baroh sha bar jylla ki tuid
Namar paid ksuid trai shnong kim tip rukom
Kumno ka kam ban ioh ba ki shida.

Ka jingkylla ka la kloi katta katta. Ki myntri ksuid ki ang sa tang ia ka spah, ia ka ksiar ka rupa bad ki klet noh ia la ki jong ki briew. Kim pyrkhat shuh kumno ki nongjied jong ki ki sngew haba ki la bieit ksiar ba ki la shah ba ka kabu baroh kan leit sha kiba wan na kiwei pat ki jaka. Ki la leh bha ia ki mynder bad ieh noh ia ki trai shnong, namar kita ki riew bar shnong ki sngewthuh shai ia ka rukom ban ainguh aidem ia ki myntri khnang ba kin teh ia ki ha ki jingkwah jong ki Tang shu pynbieit da ka tyngka ki myntri ruh ki la kloi ban iarap ia kita ki nongwei. Lada kumta, ngi sngewthuh ruh ba tang ki riew don spah kiba lah ban seng ia kano kano ka kam, ne pyntrei ia ki kam pynmih spah ha ka jylla synshar paidbah. Ki trai shnong te ki shu ngeit tang ha ka jingkular elekshon keiñ bad ki jingthiang ki kyntien ba kren u myntri la jong. La ki long ki paid ba shida jingmut ruh, ki ksuid ki lap ia ka jingshisha Pleng ki ai la ka jingshaniah ha ki dieng bam kruiñ. Ynda ki la wad jingtip lei lei ki lap, namar ka bna ha ka nongbah baroh.

Ba rang ba ki la jied la long riewspah
Mynta ; ka tnga, ki khun, ki ksiew da ksiar
Ki deng ha kti, ryndang, shadem kumjuh
Ha syngkai de.

Ki ksuid ki leit phylla kumtei namar u nongmih khmat jong ki dang long tang paid ksuid baduk kum ki mynshwa ; hynrei mynta la paw pyrthei noh hi ka jingriewspah jong u. Nalor ka spah la pynbiang ruh la ka bam ka

dih, ka tiar ka tar da kiwei kiba um ju phohsniew mynshwa. Haba la kiew kyrdan ha ka synshar ka khadar, don ki briew ruh kiba long kumtei. Ka paw na ki kam bad jingtrei ki khun kiba la pher na kaba kiwei ki ju iohi mynshwa namar u kpa uba long tang "u paid ksuid baduk" mynwei u la lum la khur sha lade kat kaba u iohlad. Wat ki ksuid ruh ki da lyngngoh ngaiñ ba ki iohi ia kum kata ka jait jingsynshar paidbah thymmai ha ka jylla jong ki. Haba la kwah ban iaim lang bad iaioh kamai kum kiwei, ki paid ka jylla ruh ki kwah keiñ ban leh ei ei. Ba dei ka jylla synshar paidbah jong ki ksuid, te u nongsneng nongkyntu uba long u rangbah shnong jong ki ruh u sneng da ka lynti kaba iadei dur bad kata ka jinglong hi. U sneng ia ki para ksuid baduk kumne :

Man ba phi ioh iarap leit nguh leit dem,
Bun sien da shong kulaï ne shong hati,
Da thep ei ei hapoh jingsop shithi;
To tip sngi kha, bnai kha ki khun jong ki,
Sngi jer kyrteng khunlung ba dang shu kha;
Teng teng ka syiar, teng teng ka ksiar, rupa,
Buh sien umsngur, umstem, umiong, umlieh,
Ki soh ki paï, dohkha ba kham phylla;
Shisien tohkhat doh-ieit ba tang shimiet
Da lam da kit sha ïing basa bar shnong.

Lada ki ksuid ba wan na shabar ka jylla ki la leh kumta, bad ki la hikai ia ki myntri ka jylla synshar synshar paidbah katta ym idon jaka satia shisha ia ki ksuid trai shnong trai thaw. Kaei kaba ngi iohi ha kitei ki laiñ ? Hapoh jingsop shithi imat la thep da ki tyngka heh suda Nangta ha ki sngi ba u myntri u pynlong jingkhawai ruh ki ksuid kiba wan na bar ki leit rah syiar, ksiar bad rupa nalor ki mar ba long bam. Hynrei, sngew par snieh ia ka kam ki ksuid ba nalor ka kiad Phareng ba ki myntri ki bang, ki don kam sa ki "doh-ieit" de "shi sien tohkhat". Kane te ka dei ka khlieh jong ki jingsnew. Na ka kyrdan paid ksuid babuk haduh ban da poi sha ka kyrdan ïa ba sngew jakhlia palat.

Imat u nongthoh u tip bha ia kaba katto katne ki myntri ha pyrthei ki leh. Ki im tang ka sngewbha, ka awria bad ka jingkamai spah kiba long mar khongpong bad ka jingshaniah jong ki paid nongjied ha ka sngi elekshon. La ki myntri ksuid ki la kiew kumba u nongthoh u la batai, lada ngi bishar bha, ki la im ka jingim kaba poh tam ha ka imlang ka sahlang. Hynrei u nongthoh u pynkren ia u rangbah shnong ki ksuid ban bishar bha haba ki leit khublei myntri ruh. U batai :

Khie leh kumta, da khmih hi kein hangno
Ka mon ka dem ba ym baroh myntri
Ba pdiang kajuh rukom leh niam thymmai.

Haba pule ia kaba la batai haduh kitei ki laiñ kum ka siat pharshi ia ka jingim briew ; ngi iohi ia ka dur badum ka jaitbynriew jong ngi lada leit jia kumba la phawar ha ka Jylla synshar paidbah. Shu idon jingkyrmen khyndiat ba ym "baroh myntri, Ba pdiang kajuh rukom leh niam thymmai" La katta ruh sngew syier ioh ba ka jong kita pat ka long kawei na ki jingsniew ba u myllung um shym iathuh. Ngi angnud ba ym don ha ka ri khasi jong ngi ki briew, la tang khyndiat ngut kam pher, kiba iaid ha ka rukom baitynnad bad shong kun bad kiba pyrkhat ia ka jingbit u paidbah ka ri, ym ia lade shi met. Kiba kum kita te kin ioh nam bad burom na ki briew.

KA BYNTA—II

KA JINGBISHAR IA U BASA BAD KA RAMEW

Ka Ramew bad u Basa ki long ar ngut shi tnga ha *Ka Burom ba jah.* Ki ju mlien ne sngew tynnad ban iaid jngoh pyrthei shisien shisnem kata ha ki bnai tlang. Kim pat ju bna ei ei shaphang ka ri Mynkoi ha kaba la synshar da u Jom.

Da ka jingjia ryngkhat, khlem da poi pyrkhat, ha kawei ka por katba ki dang iaid shang sngewbha kumne ki la kum leit poi sha ka ri Mynkoi - ka muluk jong u Jom. U Jom ruh mar ia iohi ia kita ki riewphylla u la sngew kyndit shikatdei eh. Baroh shilynter um ju pyrkhat ban dang don kiwei pat ki riewphylla lait na ki para ksuid jong u. Da ka jingsngew phylla bad ha ka jingkyndit, u la pyrta kynsan :

"Mano kitei ?" Kyndit sawa ka mih,
Mano kitei ? Mano kitei kiei

Ha kajuh ka por u Jom u la kwah eh ban tip naei ki wan bad shano kin leit. Ha u hi ka long kaei kaei kaba phylla ban iohi bad iashem ia kiba kum kita ki jait jingthaw U la kwak eh ban ia kynduh noh ia ki da kaba u khmih lynti ban ioh kylli jingkylli na ki. U pyrkhat de ba dei ban ai ia ka bishar halor jong ki. Kumta u Jom u la khot ia u Ren ban pyndonkam ia ka bor jong u. Ha ka bor ring mynsiem ba maia jong u Ren da ka lyer, la wanrah ia u Basa bad ka Ramew hakhmat ka khet bishar jong u Jom. "Na kano ka daw ba mewan ialam ia la ka tnga shane sha ri Mynkoi" la kylli u Jom ia u Basa. Ha kajuh ka por u iathuh artat ba hangta ha ka hima jong u ka don ka aiñ kaba lada

Men kren ka hok men duh ka lok mynta,
Men kren ka thok, ma ka ia me kan duh ;

Haba u Basa bad ka Ramew ki ieng hakhmat ka khet bishar jong u Jom, kim lah pei phang shuh ia ka aiñ khyllah kaba kum kata. U Basa um nang shuh ban jubab kumno kumno ruh, u shu sah ha ka dumdngiem. U sngewthuh shai ba lada u kren hok ne thok ruh un poi beit sha ka duh, ym don ka ioh. Kumjuh ruh um pat ju iap ia kaba kum kane ka aiñ ha ka ri jong u. U la sdang ban kren ha ka sur ba suki ban iathuh ;

Ngi poi shane ban wad lad wad lynti
Kumno hima kan suk kan iaid ryntih.

Ka sniew ka smeh ngim don, shakri ngi long
Ia khun ki blei. Shi baai kumne ngi iaid
Ba thang u thah sopti ki lum baieit !

Dei kine ki kyntien kiba la pynlong ia u Jom ban ia twad jingmut shuh shuh na ki. Na ka khet bishar u kwah ban tip thikna shaphang kata ka ri thymmai. Ban tip ba ki wan na ka ri thymmai, ka pynkmen shibun bad ka ktik ia ka jingmut jingpyrkhat jong u Jom. U iai kyrmen ba kin dang bteng ia ka khana phylla jong ki. U phai biang sha Basa ban tohkit :

"La biang," u ong u khih tuiñ tuiñ bad bteng,
Ka ri aiu kata dik dik nga kwah
Shaphang jong ka ban tip ka heh katno ;
Mano ia ka ba ri sumar, mano ?

Shiphew sekhon ngan ap jubab ngan ioh,
Ka ri aiu, ka ri jongno me ong ?"

Haba u Jom u la buh ia kine ki jingkylli, u Basa ba pli um lah ban jubab ia ki, namar ki jingpyrkhat jong u ki shiei bad ia ksaid hapoh jong u da kumno kein ban iada ia la ka tnga-ka Ramew. La un jubab hok ym long, la un jubab thok ruh ym long. Ka shiphew sekhon jong u Jom ka la shu kut noh khlem da lah ban ai jubab da u Basa.

"Shop noh shabar Mynkoi, Basa to shop,
Ramew hangne kan sah marwei bad nga."

Mar kumta U Ren u la mih bad u la pyrsat ia u Basa na ka kamra jingbishar sha suiñ Mynkoi. Kane ka long ka rai jingpynshitom ia u Basa. Ka Ramew ka sah marwei haba la pyniakhlad noh ia ka na la u lok, na u baieit jong ka, ka iohsngew khatduh ia ki ktien:

"Khublei baieit, ngim lah ia kynduh shuh,
Khublei! shakri da hok nylla khlem thaid
Ia khun ki blei ha ri Thymmai".

Kine ki long ki ktien khatduh ba u Basa u la khlei ha ka Ramew. Haba la dep ka bishar kumne, u Jom u la hukum ia ki ksuid baroh ban ialeit noh ha la ki kam. U Jom um pat sngew hun ia ka bishar ba la pyndep ia u Basa, namar um shym ioh jingtip ei ei shaphang kata ka ri thymmai. Mynta u pyrshang ban pyndonkam da kawei ka buit ban ai bishar ia ka Ramew. U pyrkhat ba kumta lehse un sa lah ban ioh jingtip kham bniah ia ka ri thymmai. U sngewthuh shai ba ka Ramew ka dei ka kynthei. Dei ban shu khroh shu kjor ia ka ha ki kyntien sur bajem;

"Iathuh keiñ ieit mynta, ka ri aiu
Kata. Basa u kdew myntan, iathuh.
Synshar khadar, bishar pynshong mano?
Patsha aiu ha sla, aiu ha suiñ
Long syiem mano halor mynsiem baroh
Ia u ngan ieit khublei ngan nguh ngan dem".

Ka Ramew ruh kam shym khmih lynti ba u Jom un leh kano kano ka kam bymman. Te ka shaniah beit ha ki kyntien ba u la khlei. Ka iathuh,

"Ki blei ki bún, ki syiem ruh ki bun shisha;
Ha suiñ phin her, phin ioh pang khlieh king khlieh.
Trongbah Rwaibah ia phi um map, um sang;
Lyngkhuh Pakhuh ki reng jong phi un sloit
Ki mat lai teng kiapra hi phrew rew rew
Ha sla phin lap? Syngkhong Kynta Maram,

Iawpaw, Kyllang, Symper, Letna, Symphut,
Syrmoh, Jynriew, ba kham dhukhı dakhaid
Ba ap diangti ka snam ba shong jingim,
Tyrut ia ka ki khot. *jingthaw phylla*
Ki tieng at khlieh ia ka, shakri byllai
Ka don".

Ka Ramew, ynda ka la iathuh lut ia kine baroh ka la kyrpap ia u Jom ba un pyllait noh ia ka na ka jingbishar. Ka pynpaw ba ka kwah eh ban ioh leit phai noh sha la ka ri. Ka iathuh ruh ba ka don la ka kam ban trei na ka bynta la ki jıngthaw.

Hynrei ka jingiathuh jong ka ka nang pynlyngngoh shuh shuh ia u Jom Kumta u ruh u nang pynjlan ia ka jingbishar jong u tad haduh ban da shem ıa u ksai ka sabut shaphang kata ka ri thymmai bad ki nongshong shnong jong ka. U sngewphylla ban tip ba ki don kiba kum kita ki jingthaw kiba um pat ju iohi mynno mynno ruh. U phai ktien biang sha ka Ramew, ban bteng ia ka bishar, da kaba kylli:

" Jingthaw phylla, pha ong: phylla katno?
Ki bam da ei ki dih da ei, pha tip?
Phylla, phylla, jingthaw phylla, jingthaw !
Nangno lynti sha ki bam poi, iathuh.
Ngan khreh khyndai khra um jıngdih sngewbha
La stieh, la sum da ding ba meh ban rah
Ha kjat jong ki baroh ngan bret, bad ngan
Ngan dem".

Kine ki kyntien ba u Jom u kren ha ka Ramew ki long tang ban swar jingtip shaphang kata ka ri baphylla. Ka Ramew ka la nang pyrkhat hok shisha ba u Jom u kwah ban leit nguh leit dem ia kita ki riewphylla. Ryngkat bad ka jingpisa mynsiem, ka Ramew ka kwah ba ka 'bishar dum' kan kut noh bad ban leit noh na ki ki

u Jom. Sa shisien, ka la jubab 'naduh mynsiem' ka iathuh:

Ki trei ki kñah mynsngi, ki suk ki saiñ,
Mynmiet sha bneng ki kiew ban thiah ban dem.
Ki khmat ki khuid, ka pang ka jhia kim tip
Sha ki ban leit hukum ngam ioh ban leh
Ki long ki khun u Blei, nadong shadong,
Ha ri seisoh, sah miet sah iong kim mlien
Shalorthik thik ki kiew ban thiah ban dem.

Kat kum ka jingiathuh ka Ramew na kitei ki laiñ haneng, la sngewthuh shai ba kita ki nongshong shnong kata ka ri ki long shisha kiba phylla. U Jom hi um poi pyrkhat ba kin long kumta, namar ka rukom jingim jong ki kam iadei dur satia bad ki para ksuid ka ri Mynkoi. Ki dei ki riew tip hok tip sot, kim ju mad ia ka shitom shipa ha ka jingim Ki imsuk imsaiñ bad ki long ki khun u Blei. Ha ki kam don ka pap ka sang ne ka sang ka ma Ka jingsuk bad ka hok ki dang synshar mon laitluid ha jingim jong ki. Ki kam ksuid ka ri Mynkoi kam pat paw ha ki, U Soso Tham ruh ha *Ki Sngi Barim u Hynniew Trep* u wan rah ia ka dur ka dar kita ki riewphylla ha ka "Aiom Ksiar"; u da pyni kumno ba ki imsuk imsaiñ ha sla pyrthei bad ba ka hok ka dang shongpalei.

Hadien ba u la shahshkor ia kine baroh, u Jom u la sngewhun shikatdei eh. Lyngba ka jingbishar, u la ioh lad ban tip ia kaei kaei kaba um pat ju tip. Hynrei haba u kum pyrkhat ia kita ki riewphylla, ka mynsiem jong u ka sngewphieng bad lam sheptieng. Hadien ba la lohpdiang ia kaba angnud, ka jingbishar jong u ia ka Ramew ka la wai hoh.

Ka Jingmih na ka bishar

Da ka jingbatai jong ka Ramew ka la nang pynsngew skuiñ shibun eh ia u Jom. U Jom nangta, u la pyllait noh ia ka Ramew na ka ri Mynkoi; hynrei la

pyniakhlad ia ka junom na u Basa. Ha ka jaka jong u ka Ramew mynta ka hap ban iashong noh bad u Ryngkew-uta u riew thymmai ia uba la pyniabuh da u Jom. Ka jingbishar ia ka Ramew ka la wallam sa ia kawei ka jingmih. Ka ia pynkhih jingmut ia u Jom hi ban leit hiar thma syndon ia kata ka ri thymmai ia kaba u la ioh ka jingtip bathikna na ka Ramew. Halor kane ka jingkwah hiar thma, u la khot ia ka dorbar jong ki para ksuid ban shong pyrkhat ia kane ka kam.

Baroh ki para ksuid jong ka ri Mynkoi ki iapoi lut hakhmat ka khet u Jom ia ka ban sngew aiu u syiem jong ki u don ban ong bad aiu ki dei ban leh na ka bynta jong u. U Jom u la jer lut ia baroh kaba u la iohsngew na ka shyntur ka Ramew ha ka jingshah bishar jong ka. Hangta u la ailad ia ki para ksuid ban sei la ki nia ki nia kat kaba ki don ban pyni. Kaba bud nangne ka long ba ka dorbar baroh kawei ka la pynmih ia ka rai ban hiar thma ia kata ka ri thymmai bad ia kita ki riew phylla. Wat lada u Jom u la synshar da bun ki snem ia ka ri Mynkoi, pynban ka jingbishar ia ka Ramew ka la pynsngewkwah shisyndon ia u ban mih noh kloi kloi na la ka ri. U la kwah eh ban iatwad tyrpeng bad ka bor ki riew phylla ha ka pyrthei thymmai bad, lada jop, ban long nongsynshar halor jong ki ruh.

U Jom Rekha ha *Ka Burom Ba La Jah*

I Ka Lamphang

Kat kum na ka kot *Ka burom ba la jah* ngin pyrshang ban bishar bad aiieng ia ka dur ka dar ne ka longksuid mankssid jong une u syiem ki ksuid. Ia une u syiem ki ksuid u Dr. H.W. Sten u la shim kylliang na ka jingthoh u Dr. Homiwell Lyngdoh ha *Ka Ntam Khasi*.

Hynrei u H.W. Sten u pher bak ly-bak na u Dr. H. Lyngdoh. Kumba ka paw hi ha *Ka burom ba la jah*, Bynta I & II, u Jom Rekha u long u tyngshop-pdeng, uba paw khmat shibun eh. U dei u syiem ka ri Mynkoi. Kat ia uta u syiem, ka donkam ia ngi ban iohi ia ka dur ka dar jong u katno u jrong ne u lyngkot, u iong ne u lieh. Kumjuh ruh u trei u ktah a'u, kiba kumno ki kam jong u bad haduh katno u long uba donbor. U H.W. Sten ha kane ka kot u la wanrah ruh ia ka dur ka longksuid manksuid jong u. To mynta ngin iapeit ia une u jingthaw baphylla u long uba kumno.

II Ka Jaka shong

Nyngkong eh ngin pyrshang ban shim shwa ia ka jaka ba u shong u sah une u syiem ki ksuid. Na ka laiñ 85 ter ter ngi lap ia ki kyntien ba la ong kumne :

> Naduh basdang, U Jom Rekha ia u
> Kyrteng ki ai ; u synshar mon laitlan
> Mynkoi, shapoh khyndai pateng niamra

Mynta ngi la lap ba une u syiem u shong ha kata ka jaka ba kham pher kaba don shapoh khyndew. Imat kane ka jaka ka long kaba shapoh eh jong kane ka sla khyndew, ia kaba la batai shuh shuh ?

Ka long ahor pungktieh bakjit shapoh

Dei kata ka jaka ba shong uta u syiem ki ksuid ba ki kpa tymmen jong ngi ki khot kyrteng ia ka, ka 'Nurok ka ksew'. Mynta ngi sngewthuh shai ba kata ka jaka shong une u syiem ki ksuid ka long kaba phylla bad ba sngewtriem ban pyrkhat. Tang na kitei ki kyntien 'nurok ka ksew' ngi lah eh ban ring dur ba ka dei ka jaka ba la tim. Kaei kaba ngi shem ha ka jingngeit u Khasi ? Uno uno baroh uba pynsah-jit ia lade ha kane ka pyrthei sngi, bad u bym shym la kamai ia ka hok ha ka khlem pep un leit shong shnong sha kane ka jaka. Kata ka long ka ri Mynkoi-ka jaka shong jong u Jom.

III Ka dur ka dar

Na ka dkhot II ba la batai shakhmat, ngi la lap ia ka jaka ba u shong u Jom Rekha-u syiem ki ksuid. Myntá ngin ia phai khyndiat sha kawei pat ka phang. Kata ka long da kumno u H W. Sten u iathuh shaphang ka dur ka dar jong u Jom. Haduh katno u nongthoh u la aïrong ai up ia ka dur jong u.

Ka long ruh kaba kham pher ba une u ksuid u lah eh ban kylla ne pynkylla dur ia iade. Shiphang u lah ban paw da kumne bad sa shiphang da kumwei pat Hakhmat ka jingiohi jong u Basa bad ka Ramew, u Jom u paw ha ka dur u 'Mawleiñ ba kat u lum Tiniang'. Namar ba u long u syiem ki ksuid u iaryngkat bad u lum Tiniang ha ka ryngieng bad ka jingheh Shuh shuh kam pat biang tang katta Lada u don ka met, hato ka dur-khmat bad ki riam ki beit jong u ki long kiba kumno ? Ha ki laiñ 113 bad ter ter ngi iohi ia ka dur jong u kumne :

> Ki tmaiñ da speh diengkhied,
> Ki khmat da ar ki Thadlaskein basngir,
> Thapniang la kum lyoh iong bakah ia sngi
> Na sla pyrthei ; ki kjat laispah ki pruh
> Tang mat khohsiew ruh lai, khohwah baksah
> Kat jri.

Na kane, uta u syiem ki ksuid u la long shisha la kat u syiem ha ka dur ksuid jong u. Lada don uba kum une u jait jingthaw ha ka pyrthei ba iohi lah ban shu shim beit ba la dei u Jom. U nongthoh u wanrah syndon ia ka dur jong u ksuid rangbah khnang ba ngi lah ban tip ba uta u syiem ksuid u long kumta kumta Kitei ki laiñ hi ki kdew shai kdar ba uta u syiem jong ki u long uba kham pher na la ki para ksuid. Ki tmaiñ da speh diengkhied ba u don ki pynpher ia u na kiwei pat. Ym dei tang katta. La pynheh ia ki ar tylli ki khmat jong u kat ki pung Thadlaskeiñ jong ka ri jong ngi, ha ka lynti na Shillong sha Jowai. Ka long ka pung baheh bha Da kane ka jingpruid dur, kah pynlong ia ngi ban ima ishyrkhei ban peit ia uba kum

uta u jingthaw. Ka paw ba la pynpher ruh ia une u ksuid na ngi ki briew. U briew te u don ki kjat, hynrei ki bym da jrong palat ; bad kata ruh tang kawei ka mat khohsiew. U Jom Rekha jong u H.W Sten u da pher shibun na u briew. U jrong kumba laispah pruh. U don jin lai tylli ki mat khohsiew bad ka khohwah jong u kaba ksah bha la kum ka jri. Hangne ngi iohi ia ka dur-met ba paw shabar kaba pynima bad ishyrkhei eh ban peit.

Shuh shuh dei tang ha une u jingthaw-rngai ba ngi shem ia ki bniat jong u kiba ka jingheh jong ki kawei kawei, la kat u sdie. Nangta, ha ka sur kren baheh heng heng jong u, u pher bak-ly-bak na kiwei pat ki para ksuid. Haba kren ma u, bad tang ban ong "mano kitei" la mih ka jingsawa ha baroh ka krem khyndai pateng niamra ;

Mano kitei, kitei ..
Sa hynñiew wat kajuh ka sur ka bud.

Ha ka jingshisha, ka sur kren ba kum kane ka mih namar ba u Jom u kren hapoh niamra krem maw pubon. Kane kam iapher na kaba u briew u iakren jam ha pyrshah u mawsiang bah Kumta ka pynmih ia kata ngi ong 'ka mawsawa'. Ka dur u Jom kan kut noh ban paw tang ha ka *Kïtab I* Hap ban phai de sha ka *Kitab II.* Ha ka jylla ba saw u nongthoh u iathuh ia ngi ba u Jom u don ki rëng halor ka khlieh jong u. Nangta u don sa ki tyrsiem bajrong ha ki kti bad ki kjat. Katno kita ki reng ki jrong? Hato kat ki reng muid, ne kat ki reng sier ne ki reng masi ? Kumjuh ruh haduh katno kita ki tyrsiem jong u ki jrong bad heh. Ia kata ym shym la fathuh ei ei. Hangne, u nongthoh u ailad ia ngi ban ia jympa hi ha ki thwei ka bor jingmut-dur la katno kita kireng ne tyrsiem ki heh bad jrong. Kum u jingthaw bayhylla, la pynpaw ruh ba u Jom u don u tdong uba jrong haduh shi hajar mer Khasi.

Haba la tai kumne ngi la lah ban iohi, namarkata, ia ka dur ka dar ba u don. La lah ruh ban sngewthuh bha ba uta u Jom u kup ia ka dur bapher shibun, la ha ka

rynieng ryniot, ha ka kren ka khana, ha ka jingheh jingjrong, ha ka dur khmat, na baroh kiwei ki para ksuid ka ri Mynkoi.

IV Ka Bor

Ha kane ka dkhot ba saw ngin bishar khyndiat ia ka bor u Jom kum u syiem ka ka ri Mynkoi. U nongthoh u la pynkup ha u ia ka bor kaba kham pher ha ki para ksuid baroh. Ha ki laiñ kiba 400 la ong :

"To mih ki jri ban kah ban da jynhaw,"

Tang mar ia ong u Jom Rekha kumta, kynsan la wan mih ka dieng jri hangta, khamtam ban iohi :

neng neng ki thied ki khih,
U par kum bseiñ wad bam shane shatai
Ban thaiñ paki dulan bym pat ju i.

La pyngang muid sbiphang ia ki para ksuid haba ki la iohi ia ka kambah banyngkong ba u syiem jong ki u la pynpaw pyrthei. Ban pyndum buit shuh shuh ia ki, u Jom um pat hun tang katne. Ha ki laiñ 404 ter ter ter la kren kumne :

"Ia mih baroh jyrmi, jynriew, tyrkhang,
Shuki mawleiñ, syngkhien kynphod bajem
To long ka rong ka rup bun jaid ban phuh."

Mar ia dep pynsawa ia kitei ki kyntien hakhmat kata ka dorbar, shu kumta hi la mih paw :

'Bad khrek bad khrek phyrnai thaba lut ka jylla ha khyndai baroh ha kaba la shong u Jom Rekha. Kumjuh la thaba lut ka jylla ba khyndai baroh kawei, kat haduh ban pynpyrkhat ia ki para ksuid hangta ban biew syndon ia u Jom Rekha pa um long shuh tang u syiem, u la dei rub u Blei. Ia ka bor jong u la iohi rub sa ha ka Kitab II, ha ki laiñ 40, ter ter, mynba u la ai jingbthiah ia u Blakrom.

ban bud ia u sha thma. Hynrei u Biskorom u la pynphai ktien ban jubab ba um don thapniang ban her. Kumta u Jom u la hukum ba u Biskorom ruh u dei ban don la ki thapniang, haba u ong ia kine ki kyntien :

"Ma Me ruh mih thapniang to her kum nga"

Mar kumta kumta hi, ki thapniang ki la mih ha ka met jong u Biskorom. Kane ka dei ka kambah ka baar ba u Jom u la leh Kane kein ka long ka bor bad ka iktiar bad ka bor bamaian ba u Jom u don ha lade.

V Ka Jinglong

Ha kane ka mat kaba san ngin iapeit, katto katne, sa ia ka jinglong jong u, Hato uta u siem bakhraw ka ri Mynkoi u long uba jemnud ne uba eh rang ? Hato u long uba pyrkhat tang ia lade ne ia kiwei ruh ? Ha ki lain ba 58 ter ter la ong :

Ka dur khwan ialot bapher bapher, badom,
Ba kwah synshar lahduh pyrthei satlok,
Bym hun ban peit ban bit ba biang kiwei:

Na kine ki lain ba la sot, ngi sngewthuh shai ba u Jom Rekha u don ka jinglong ba kham khyllah sngi. U don lia ka jinglong ba kwah ban ioh myntoi tang ia lade shimet. Ka paw ba ka dohnud jong u ka long kaba eh rang, u nong-synshar u bym ju aili iano iano ruh. Ha ka liang ka synshar ka khada, um ju hun tang kat ha kaei ba u la ioh ; hynrei u da kwah ban klun lut ia ka pyrthei ka mariang baroh. Ban shong suk kiwei pat, une u lahduh ki ksuid um sngewtynnad ia kaba kum kata. Haba iohi ha kiwei ki imsuk imsain bad ki bit kibiang, tang katta ka jabieng jong u ka king bad, kam nangthiah nang dem.

Kawei pat ka jinglong bapaw ha u ka long ka jingsiat buit jong u. Ngi lap ia kane haba kumno u pyndonkam ia

la ka jabieng jong u bad kaei ka buit sianti ha ka jingbishar jong u ia ka Ramew. Ka ka jingbishar jong u ia ka Ramew, u Jom u pyndonkam da ka buit khnang ban ioh ia kaei ba u kwah. U sngewthuh shai ba ka Ramew ka dei tang ka kynthei briew, kumta te dei ban leh jem jai hakhmat jong ka da kaba pyrkhat bha katba u sei, ki kyntien :

Jingthaw phylla, pha ong : phylla katno ?
Ki bam da ei, ki dih da ei, pha tip -

Ngan khreh khyndai khra um jingdih sngewbha
La stieh, la sum da ding ba meh ban rah
Ha kjat jong ki baroh ngan bret, bad ngon
Ngan dem.

Kine ki dei ki tien khroh tien kjor ia ka Ramew ba u Jom u la khlei khnang ba kan iathuh lut ia baroh kaba ka tip. Da kane ka jingshalak bad jingbuit tuh jong u. la pynlong ia ka Ramew ban phla lut shaphang kata ka ri phylla bad ki jingthaw hangta, ka la ong :

"Ki trei ki ktah mynsngi, ki ki saiñ,
Mynmiet sha bneng ki kiew ban thiah ban dem.

Ki long ki khun u Blei, nadong shadong
Ha U seisoh, sah miet sah iong kim mlien
Shalor thik thik ki kiew ban thiah ban dem.

Da kumta, u Jom u la ioh lad ban tip lut ia kaei ba u kwah shaphang kita ki riewphylla. Mynta um sngew donkam ne sngew myntoi ban dang bat ia ka Ramew ha ri Mynkoi. Ha u, ka la dei ka por ban mih pyrthei noh, ban leit hiar thma ia kata ka ri phylla.

Namarkata, ha u H. W. Sten, ngi iohi da kumno u la airong airup ia u Jom Rekha kum u nongsynshar ka ri Mynkoi. Ngi la tip ym tang ia ka kyrteng jong u, hynrei da iohi de ia ka jinglong ba shapoh jong u bad kumjuh ia ka dur ka dar, kaba u don. Wat lada u nongthoh u la shim kylliang ia une u ksuid na ki nongthoh, pynban ki

rukom pruid dur pruid dar jong u ka pher bak ly-bak na kiwei baroh. Nalor ka kyrteng ba la jer, u kdew sa ia ki jait jinglong ba u don bad u da pyni dur pyni dar, ha ngi ki nongpule, ia ka met ka phad jong u.

U Ren

U H.W. Sten u la shim kylliang ia u Ren na ka kot *Sawdong ka Lyngwiar Dpei* jong u Primrose Gatphoh. Hynrei u nongthoh u da kwah ban pynpher ia une u jingthaw na utei u nongthoh ba mynshwa. Ha *Ka Burom Ba La Jah* u la pynsnoh ha u Ren ia ka dur ka dar, ki kam ki jingleh bad ka jinglong kiba pynpaw pher na kiwei ki para ksuid. Ban ia nujor ia kane, u Primrose Gatphoh, ha kawei ka liang, um shym la pynkup dur ei ei ha une u jingthaw-u shu buh tang ki kyntien 'u mrad kynsha.'

Haei u Ren jong u H.W. Sten u shong? Ne ha kano na ki jylla ka ri Myngkoi ba la buh ia u ba un peit? Ngin pyrshang ba bishar ia kane ka phang. Haba phai sha ka jylla ksiar (ka jylla ba san), ngi lap hangta ia ka jaka shong jong u. Dei kane ka jylla ba san kaba long ka jaka kaba riewspah shibun eh Ym lah ban mutdur ia ka spah bashlei jong ka, khamtam ha ka liang ki maw kordor bad ka ksiar. Wat ka jylla bakhyndai ha trai eh, kaba long ka jaka shong u syiem Myngkoi, kam shym la iakot bad kane, ha ka jingriewspah, Kaba ngi ju khmih lynti barobor ka long ba kat ha ka jaka shong u syiem la dei ban iohi ia ka jing paki dulan, ia ka spah ka phew bad ka ksiar ka rupa. Kaei kaba ngi lap hangne? Pynban ka jylla ba shong u Ren, uba long u myntri rangbah jong u Jom, ka kham riewspah shibun shah. Kiwei kiwei ki jylla, lei lei, ki pyni ba ki long kiba duk, ba kyrduh bad ba rkhiang. Kumta ka shnong u Ren ne ka jylla jong u ka long ka jaka jong ka spah, ka ksiar bad ki mawkordor.

Sa kawei ka mat ka long ka kyrdan u Ren. Kaba kumno ka kyrdan ba une u myntri ki ksuid u bat ha ka ri Myngkoi ? Ha ka laiñ 184 la ong ba u dei
Myntri rangbah u Jom.

Nangne ngi sngewthuh shai ba u Ren u bat ia ka kyrdan kaba ar jong ka ri Myngkoi. Lait noh na u Jom uba long u Lahduh, u Ren u long uba hakhlieh eh bad ba donbor halor kiwei ki ksuid baroh. Ka ialam jingmut ia ngi ban pyrkhat ba u Ren u duna tang khyndiat na ka iktiar jong u Jom. Imat u synshar ia ka ri Myngkoi la kat u Jom hi, tang ba u hap ban kohnguh ia kaei ba u Jom u ong ne hukum.

Kawei pat kaba donkam ka long ba ngi dei ban da thew da woh ia ka dur ka dar jong u Ren. Haduh katno u nongthoh u la lah ban pyni dur ia kat u myntri rangbah ka ri Myngkoi. La dei, namarkata, ban iohi syndon kaba kum kano ka dur u kup u phong, katno ka rynieng ne ka jingheh jong u ka long. Naduh ki laiñ 191 ter ter ngi lap ia ka jingbatai ha ki kyntien :

Lu Syiem ban nguh u da kylla'ñ myngngor
Te kat lum Swer u paw hakhmat u Jom.

Hangne pat ka don ka jingiapher hapdeng u Jom bad u Ren. U Jom kum u khlieh-duh u heh kat u lum Tiniang; U Ren pat kum u myntri rangbah u heh kat u Lum Swer; Tang ha ka jingheh ruh, shisha la ima ban peit. Ka la biang ia u Ren ban pynrit bad pyndem ia lade hakhmat jong u Jom. Haba shong ruh u shong kylla'ñ myngngor. Um nang ban shong beit kumba shong kiwei ki para ksuid ha ka ri Myngkoi. Lada ka long ha kane ka rukom, imat ka rukom iaid jong u ruh kam beit.

To ngin iapeit shuh shuh ia une u [illegible] kynshiuh ahu dang don ban ong shaphang jong u. Ki laiñ 2[illegible] ter ter ki iathuh ba u Ren u don u thylliej uba khaid pher na kiwei ki ksuid. U thylliej jong u u [illegible] jrong kum u 'thylliej tyrput'. Man kaba u kren u da sei

ia u thylliej tyrput bajrong jong u, lym kumta um nang hi tuh ban kren ia kano kano.

Dang don shuh kiei kiei kiba ngi dang dei ban tip ne ithuh shaphang u Ren kum u myntri rangbah ka ri Myngkoi. Lah ban iohi ia ka jinglong bad ka kam ba u leh lada phai ban peit sha ki laiñ:

Ma nga ngan puh khlem ktha naphang ngan nguid
Lada nongshun u hoh, tawiar ngan thaiñ,
Ki shyieng kin jem ban nguid, kan eh shano !
Hynrei ko Syiem : rynsun sying, makhir, nga sang,
Isbad, syrti, bakhor te ngam lah nguid;
Sha kper sitroncla nga phieng ban tur ;

Kane ruh ka pynpyrkhat ia ngi ba uta u jingthaw u long uba heh bha Ka paw ba u Ren u long u kynja bseiñ ba shu par bad uba shu puh ia ki kynja ba im. Um ju ktha iano iano ka jingbam kaba rung ha ka shyntur jong u. Wei ba ka la rung hapoh shyntur jong u, ka la shu um bad u shu nguid beit da kaba suk. U jingthaw ba kum u Ren, lada u iakynduh bad kiwei ki jait mrad ba kham heh, u shu thaiñ tawiar sawdong ia ka met jong ki haduh ba kin da jem jai; bad suki suki u sa nguid ia ki. La iathuh ha kitei ki kyntien ba u Ren u sang ia ki katto katne tylli ki jaid jingthung. Um ju tur kulmar sha ki jaka ba mih u rynsun, u sying makhir nam r ba ka jingsma jong ki ka long ka bih basniew ia u. Wat lada u khlaiñ katne, u Ren um lah nguid ia u kynja nar isbad ne syrti ne kynja bakhor ding. U don ruh ka jingsheptieng ban rung sha ka kper sitronela.

Na ka mat ba la tai, ngi la lah ban shon shap ia ka dur bad ka bor jong u Ren. Te lada une u Myntri rangbah jong u Jom u beh kat u lum Swer, katta ruh ka bor met ka la dei ban long kaba khlaiñ. Ha ki laiñ 180 ter ter la iathuh ia ngi ia ka bor met ba u Ren u don. Hato haduh katno ka khraw kata

ka bor jong u? To ngin iapeit. Haba u Ren u tang shu iohsngew ba u syiem jong u u khot, tang katta.

Te niak khynñiuh ñiamra nurok ka ksew
Haba u ring pynjlan sawa u Ren,
Myntri Rangbah u Jom bor met ban thom
Jingkhlaiñ hangno kat u ha ri Myngkoi!
Ki phlang kita la wan ki dieng la kheiñ
Na niamra pdeng, khyndew sha trai ka hap
La kylla lum khyndiat hima Myngkoi.
Pher eh uta na nongshong shnong baroh,
Kler kler u iaid pungktieh arliang ka khlad

Phai sha ka bor met ba u don ka la dei hok ia u Jom Rekha ban thung myntri rangbah syndon ia u Ren. Ba tang shu khih ne ring mynsiem ma u, la khynñiuh lut ka pyrthei ka mariang ha ka jylla khyndai. Ha ka jingkhlaiñ, la ong ruh ba ym don mano mano ba lah ban iatwad bor bad u Ren. U tang shu par ne khih, la liem lut ki ñiut ki ñier, k phlang ki kynbat, la kheiñ lut ki dieng ki siej, bad la twa lut ka lum ka wah kat ban pynlong lum khyndiat ha ka ri Myngkoi. Ym don ba lah ban shan shisien ba u la iaid ha ka lynti. Ki pung ktieh barben ki kad arliang U Ren u la pynpaw shuh ia ka bor jong u mynta u la ioh hukum na u Jom ban wanrah ia u Basa bad ka Ramew. Ban pyni bor ia kane.

Mynsiem u ring, te dieng bad phlang, syntiew,
Bad ihur baroh la khlieh sha u ki phai.
Ramew, Basa ruh sak sha u ki poi

Kine ki laiñ ba la sot ki kdew shai ba u Ren u don ia ka bor ban ring ne tan ia kiei kiei tang lada u shu ring mynsiem. Nangta pat, hadien ka jingshah bishar jong u Basa hakhmat ka khet u Jom, la ai hukum ia u Ren ba un shop noh ia u Basa shabar ka jylla Myngkoi. Mar kumta;

U Ren de sia u kan, shisien pyrsat
Basa sha suiñ Myngkoi soit soit u suh.

Mutdur ia kane ka bor ba u Ren u don, U lah ban ring na jngai bad ban pyrsad sha jngai ia ki jingthaw. Dei ba kane ka bor sap ba u don, u Ren um sngew artatien ei ei ia la ka jingkhlaiñ. Haba u Jom u pynpaw ia la ka jingthmu ban leit hiar thma ia kata ka ri thymmai, u Ren u la kren pyni jingmut ba u syiem um dei ban sngew rit mynsiem ne sheptieng. Kumne la kren ai mynsiem ban ai jingshngaiñ, haba u ong:

Ba eh ban tip na jngai atiar nongshun:
Hynrei ngan pynher krad da jingpyrsat,
Ban iaid pynee shadem ma phi, ko Jom.

Ha ka jingpyrsat jong u Ren la ju pynmih ruh ia ka sur kaba pher na ki sur jong ki ksuid baroh. Haba u mut ban kren, u da pyrsat shwa ryngkat bad ka sur:

'*Pset-pset*, *phia-phia* ka sur ka mih na u
Kum lyer Kyllang';

Ym dei tang ha ka rukom bad u Ren u pyrsad ba u pher na kiwei. Hynrei ka lyer kaba mih na ka shyntur jong u ka long la kum ka eriong ba khlaiñ bha. Ka bor jong ka ka lah ban kit noh bak ia ki iing ki sem, ka lah ruh ban rat bad pynkyllon ia ki diengbah diengsan,

Ngim lah ruh ban iaid lait ia kawei pat ka mat - kata ka dei ka jinglong jong u Ren. Uba kat uta u jingthaw, hato, u don ka jinglong kaba kumno ? Uta u don ia la ki jait jinglong kiba kdew shi rukom ia ka jingpyniapher na kiwei. Ia kane, ong ki kyntien :

Tang dep u Jom, u Ren bashong sarong,
Ryndang u noh ki khmat sawdong u phai ;
Ka nia babeit na dur kyllaiñ kam mih
Namar jlaw nguid u long shata ka lam.

Na kine ki laiñ haneng ngi lah ban bishar ia ka jinglong u Ren. La ki kyntien ba u kren kim sawa beit. bad ki thew ia ka jinglong ba kyllaiñ jong u kaba ym lah bna

sngewthuh aiu u mut. Ka paw shai pat ba u long uba sarong bad uba meng, nalor ba u long uba jlaw nguid ne ba rakot. Ka jingkwah bakongsan jong u, bad bym iahap dur bad ka kyrdan jong u, ka long beit tang ban pynhun ia ka kpoh ia jong khlem da pyrkhat shuh ia kiwei ki jingdonkam.

Kumta lada ngi phai sha kane ka liang ngi la lah ban iohi aiu une u myntri rangbah jong u Jom u trei u ktah, Kaba kumno ka kam jong u ka long ? Ka jingshisha ba la pynpaw ka long ba u Ren u nang tang ban bam ia kat kaba u ioh Ki kyntien ka poem hi ki iathuh:

Ma nga ngan puh, khlem ktha naphang ngan nguid,
Lada nongshun u heh, tawiar ngan thaiñ.
Ki shyieng kin jem ban nguid kan eh shano!

Lait noh na kaei balatai, imat une u Ren um nang shuh ban trei ia kiwei ki jait kam. La pyntbit ia u tang ha kata ka jait kam. Kaba bam bad nguid long ka kam ba hakhmat eh jong u Ren wat lada la buh pud ia kane da u nar, u isbad bad kynja ding bakhor.

Lyngba kine ki mat ba la tai lyngkot haneng. kawei hadien kawei pat, mynta la lah ban pashat lut ia ka dur u Ren kumba u long. U nongthoh hi, kumba u la dai mang, u la shna dur shna dar ia u Ren u la pynkup ruh da ka bor bad ka kam ban trei, bad u la bsuh ia ki jinglong ba pynpher na ki para ksuid ha ri Myngkoi.

———

Ka Pap

Ka Pap ka long kawei na ki purom ba u H.W. Sten u la wanrah ha ka jingrwai Epik jong u *Ka Burom ba la jah*. Kam long khlem dur khlem dar, namar ha ka Kitab II ngi shem ia kine ki laiñ ba ka Pap hi ka la kren :

Sep ei nga riam nga beit, nga deng nga kup,
Sep ei ka pushara rong saw rong lieh.

Wat lada ka thaw dur thaw dar ia kane ka puron kam da shai ngin pyrshang ban bishar na kine ki laiñ haneng. Imat ka Pap ruh ka riam ka beit, ka kup ka sem la kumba leh ki kynthei jong ngi. Ym shym la iathuh ha ngi la ka Pap ka long kaba bhabriew ne sniew-briew, hynrei ka nang eh ban leh pynbhabriew ia lade, ban pynitynnad dur ia lade da ki jingtah rong bapher jong kane ka juk ba mynta. Da kane ka jingleh, ha kawei ka liang, ka lah ban buhrieh noh ia ka jinglong ba-shisha jong ka bad ha kawei pat ka lah ban khring ia ka khmat jong ki para ksuid shynrang ban peit sha ka.

Ha *Ka Burom ba la jah*, ka paw ba ka Pap ka shong ka sah ha ka jylla bakhyndai. Ka bynta jong ka ba shim ha ka ri Mynkoi ka pher shibun na kiwei ki para ksuid. Ha kine ki laiñ harum, ngin kham sngewthuh shisha ban pyrkhat ia ki kyntien:

Ha ri jingthaw phylla kynthei kim shlan
Ka ang pynhieng ryndang hapdeng shynrang;
Ha ri nurok baroh ki kren shar shar,
Kynthei baroh ki kynih lar ryngkuh.

Ha kane ka jylla ngi iohi ba kumno ka Pap lada ka long tang kum ka kynthei briew, hynrei ka shlur eh bad kam salia ei ei ban ia ai nia bad ki rangbah.

Na kaei ba la tai haneng, la lah katto katne ban sngewthuh ia ka jinglong pynbha-dur bad ia ka jing-shlur jong ka kum ka riewsaidthma. Mynta ngin phai

pat khyndiat ban iit ia ka rukom jingtrei ba ka ju leh. Kaei ka kam ba kane ka puron ka trei? Ia kane ka phang la pynpaw shai lyngba ba la pynkren:

"Ma nga ngan phon
Ba kynja blei bad ksuid baroh kin kie
Suki ngan btin suki ngan tan shane.
Ba kin thung syiem ba kin thung blei sa tang ia phi;
Ngan tem da sur ba shoh tyndep ngur ngur,
Ngan kynoi de hangne ha pneh basyaid,
Ngan khem ki kti ki kjat, ngan ai dawai;
Baroh ki blei kin klet la jinglong khuid.

Nangne ngi sngewthuh ba ka Pap ka don la ka kamram, ka bor bad ka iktiar ban trei. Shisha ka kam bakongsan jong ka ka long tang ban ialam ia u briew na ka jinglong khuid sha ka jinglong pop-kata ka mut na ka hok sha ka bymhok, na ka babha sha ka basniew. Ka mut ruh ban phon lut ia u kynja bakhuid bahok baroh ba un ym im bha ha ka pyrthei. Ka phnang lut ia la ki buit ki sap jong ka ban shet shukor ia ki riewhok. Ka sngewkhlaiñ bad sngewskhem ha ka bor lade kat ban kop ba wat la ki khlaiñ katno katno ruh kin jem hi jai hakhmat jong ka. Wei ba la ngat ha kti jong ka, ka long kaba eh ban lait pat. La jwat ban kyrthai bad dkhat ia ki kynjri jong ka. Na ka jinglong khuid la ngam sha ahor ka pyrthei ka pap.

Ka long ruh ka bynta badonkam ban thaiñ ban thir katto katne ia ki rukom jinglong ba la thep da u nongthoh ha ka Pap. Na ki jingkren ka shyntur jong ka hi lah ban ring ia ka jinglong, haba ka ong:

"Ko Syiem, ko tnga, ko khun, ko ksiew,
"U Ren u am sa tang ban nguid matwei.
Un lah katno ban klun? Nang nguid nang at
Ban phet um lah tang kam miaw jong sew jong.
U iap tyrsaw haduh bun sngi bun miet;
Wat ngeit iu Ren ioh lehnohei ka mang,

Ka snep ba thoh sawdong kum dkar bam wang,
Kam lah pyntieng ia u nongialeh shislem:
Suki suki kin nguid pynban ia u,
Ka bih ki weng, ka doh kin ot kin bam.
Jingiap, tyrsim bajrong banep ka don,
Ban khñiot baroh kam sang.

Na kine ki laiñ haneng la pynphalang ha ngi ia ka jinglong jong ka Kawei kaba paw eh hangne ka long ka jingsarong ne ka malade kaba synshar ia ka jingim jong ka. I kumba kiwei ki para ksuid kim lah satia ban trei kumba trei ma ka. Kam da kheiñ ksuid eh wat ia u Ren bad ka beiñ lut ia ka kam ba u trei, kumjuh ruh ia ka Jingiap. Kam shym la salia ban iakop mar khmat bad ki. Ka Pap ka la pyni ruh ia ka jingtlot jong u Ren, ba kumta ki riew phylla kin ym kheiñ ei ei ia u. Ka la ong ba ka por kan poi ba ki kin sa bam doh kylla ia u. Da kumne keiñ ka Pap ka la kop hakhmat jong u Jom.

Kaba ar pat, ha ka jinglong ba sarong jong ka la paw ka jingshlur de. La ka long tang kum ka kynthei briew, khlem da salia ei ei, ka ieng ban iasaid nia ha ka dorbar bah ki ksuid, bad ka la kren kham palat ban ia ki ksuid shynrang hi.

Ka jinglong balai bapaw ha ka dei ka jingkhlem akor bad jinglong khlem burom. Ha ka jingshisha, ka la dei ban tyngkai akor bad ri burom ia lade hakhmat jong kiba kham halor. Hynrei ma ka pat, wat ia u Ren uba long u myntri rangbah jong ka ri Mynkoi kam salia ei ei. Ka la nud ban beiñ ban khoh ban kren kynnoh kynthah ia u hapdeng ka dorbar syndon.

Halor kine ki jinglong bad ki kam ki jingleh jong ka Pap, kum kawei na ki puron ha *Ka Burom ba la jah*, ngi iohi haduh katno u nongthoh u la lah ban airong airup ia ka dur ka dar bad ka jinglong jong ka.

Ka Jingiap

Kawei pat ka puron ba u nongthoh *Ka Burom ba la jah* u la thep ha ka dei ka Jingiap. Ngim lah ban iohi ia ka dur ka dar ba paka jong ka namar ba u nongthoh hi um shym la thaw dur ei ei ia ka. Kaba ngi lah ban sngewthuh shaphang ka long beit tang ia ka kam ba ka trei. Jingiap ka pynpaw ia la ka kam ha ka jingiakren jong ka bad u Jom lyngba ki ktien kumne ;

"Ma nga, ko Jom,
U Syiem ki ksuid, nga kloi ban ktah naphang,
Ngan khyrwait lut kat u bam sang ban ang,
(laiñ 490-492)
Kynthei bad rangbah ruh ha rong ranei
Nga kup, ngan khñiot na ryndang tbak, nangta
Mynsiem kan dkut; ka met kan pyut de plak.
(laiñ 496-498)

Na kine ki laiñ haneng ngi iohi ia ka kam, ka bor bad ka iktiar ba ka Jingiap ka don. Ka kyrteng Jingiap ba la ai hangne kam iapher na ka kyntien 'jingiap' ba ngi ju pyrkhat man ka sngi. Kumta ruh u nongthoh u la pyniasnoh bad ka ia ka kam ka ban iahap de bad ka jingpyrkhat u briew. Ka kam ka jong ka ka long ban shim ia ka iingim briew. Ka iathuh sarong ha u Jom ba kam ju map iano iano ruh. Ia kino ma kat kiba ka iakynduh kan shu ksih beit na u pdot bad tang kumta hi ki la dkut mynsiem. Ka pynpaw ruh ba lada kin leit hiar thma sha ka ri thymmai, ka te kan pyndonkam hok ia kane ka bor sap jong ka ha kita ki riew phylla. Kam pher la ki long ki kynthei ne i shynrang, kan sar naphang khlem da don jingmap bad jingsngew Ha kane ka rukom, ka kloi eh ban pyndep hok ia la ki. kamram ba la bhah ha ka.

U Rih

U H.W. Sten um shym la thaw da lade hi ia une u ksuid. U la shim kylliang ia u na ki jingthoh ba la don Ipa, kum na u Dr Homiwell Lyngdoh Ym tang ba u la shim ia ka kyrteng ka la biang, hynrei ha ka ne ka jingrwai u da ai ka dur ka dar bad kumjuh ruh ka kamram ba u dei ban trei kumba lah ma ngi ki briew.

Nyngkong ch ngin iapeit haduh katno u H.W. Sten u la ai rong ai rup ia u Rih kum uwei na ki tyngshop ba kham paw jong u. Lyngba kine ki laiñ harum ngi lah ban iohi ia u:

La mih u Rih kum tit napoh khyndew,
Saphup sañium khlem dur, khlem dar, u jhieh
Na khlieh ha kjat la kum niangkwang sum ktich;

Ha ka pyrthei jingmutdur, imat ka jaka shong jong u Rih ka long shapoh khyndew, ha ka ri Myngkoi. U don ka met ba saphuh sañium kaba iasyriem ia u tit. Ha ka por ba dang wan mih paw hakhmat u Jom, ka met shniuh ba saphuh jong u ka jhieh baroh shirynieng. U ieng hangta la kum u tit heh ba dang shu sei napoh khyndew.

Kaba ar pat, kaei ka kam ba une u ksuid u trei kam? Kumba la long ha kiwei ki ksuid jong u H W Sten, kumta ruh ha u Rih la ai ia ka kam bakyrpang ba un trei. Ban pynpaw ia ka kam ba la bate ha u, ki kyntien ka jingrwai hi ki iathuh:

"To phah kynrad. Ngan ktah tang tiak da kti
Ym don nangne, lait noh ma phi ko Syiem.
U ban dang syaid ka snam. Un khriat jynduh,
Snieh doh jong u kan long shynrai artat;
Kopja ka met kin tlot, kamram kim trei."

Wat la ka dur jong u ka i kum u tit, hynrei ka kam ba u trei ka long kaba ima shisha. U Rih u la iathuh ha u Jom ba u lah ban pyndonkam ia la ka bor jong u.

Lait noh tang ia u Jom u syiem ka ri Myngkoi U Rih u sngew ba um don jingeh ei ei ban pyni la ka bor ha kiwei pat. Uno uno u riewphylla baroh uba ngat ha ka bor jong u un ioh jingpang jingshitom. Kata ka jingpang kan pynkhyhñiuh bad pynsuhjer ia uta u jingthaw baroh shiryniеng Haba la kem kata ka jingpang, ka dur ka dar u briew kan kylla bad ka snieh doh kan kylla stem kum u shynrai Ka lah ban ktah lut ia ki mat ki paiñ u briew, kin kylla jem bad tlot; ba kumta un duhbor ban kyrshan ia ka met. Barobor ha ka jingsngewthuh jong ngi, bad kat kum ka rukom pyrkhat u Khasi, ka kam jong u Rih ka long ban pynkem pang khieshohrih.

Ka Puri ka Diaw

Ha *Ka Buron Ba La Jah* ngi shem sa ia kawei ka puron ba u H.W. Sten u la sh m kylliang na ka jingthoh u Dr. Homiwell Lyngdoh, *Ka Niam Khasi.* Kumba la leh ia ki tyngshop ki puron ha kane ka jingrwai, u nongthoh u la pruid dur pruid dar ia ka Puri ka Diaw bad u da ai kam de ba kan trei. Ngin ia phai katto katne ban ia peit kaba kumno ka dur jong ka ka long. Ki laiñ ka jingrwai hi ki batai:

U shñiuh haduh khongdong; ki jaiñ bani
Kum snep rynsun balieh bastang iar iar
Ba her haba ki beh ki ei hir hir.
Ki ngab ki saw sohplom. kumjuh shyntur
La kum nong'eit kurim bla pynriam bha;
Ki khmat de kum lurmiet khrik khrik ki khih,
Ka wiat, ki bniat barit ki paw shabar.
Ynda ha kjat ki khmat Basa ki kot
Ki dum ban i khongdong sha khmat ki phai,
Shympriah shadien ki sah.

Lyngba ka jingmutdur jong u nongthoh la iohi ba ki ngab bad ka shyntur jong ka Puri ka Diaw ki long kiba saw kum ki sohplom. Ki khmat jong ka ki khih khrik khrik la kum ki khlur ha sahit bneng mynmiet. Ki don

ki bniat ym kiba heh hynrei kiba rit bha. U shSiuh jong ka u long uba jrong bha kat ban kot haduh khongdong jat. U nangthoh pat um shym la pynbna ia ngi katno ka rynieng jong ka ka jrong. Ha ka liang ka riam ka beit, u pynphong ia ka da ki jaiñ bani bha Ka jingstang iar iar jong ki ka long la kat ki snep u rynsun ba ngi ju pyndonkam. Haduh katne u nongthoh u la pynkup dur itynnat eh ia ka, pynban shuh shuh u pynbeh noh bak-ly-bak na baroh kiwei ki para ksuid kynthei haba u pynphai ia u Basa sha ki kjat jong ka. Hangne ka don ka jingijli bad jingisaitmet ban peit. Kane ka la pynlyngngoh eh ia u Basa ynda u ianujor bad ka riam baiphieng jong ka kum ka nongleit kurim. Kata ka long ka jingduna bakhraw ha ka. U iohi ba ki khongdong jat jong ka ki phai shakhmat bad ki shympriah kjat pat shadien. Kane ka long ka dur thawsha ba ikhyllah na kaei ba ngi ju iohi.

Hadien ba ngi la ia bishar ia ka dur jong ka, ngin ia phai pat sha ka kam ka jingtrei jong ka. Kaei ka kam ba ka Puri ka Diaw ka trei? Ia kane la pynpaw ha ki lain kiba ong:

Te jar ba ngat ha nga, ka khlich kan king,
Lamwir lamhap un long, thurmur un leh
Rumia un thnum, kawei ka phang kim pei."

Ka Puri ka Diaw ka la iathuh ha u Jom Rekha ia la sap ba ka nang ban trei ne pyndonkam. Kino kino kiba ngat ha ka bor jong ka kin ioh ia ka jingpang king khlich bad ki lah ban poi shaduh ka jinglamwir Kine ki lah ban leh kulmar ha iing ha sem bad shabar ruh. Kin kren runia rutit khlem da don ba sngewthuh ne lah peiphang ia ki ktien jong ki. Bunsien eh kin pynmih ia ki ktien ia kiba kim tip ne ki bym don jingmut.

Kumta u H W. Sten kum u nongthoh jong kane ka Epik, u la wanrah ia ka Puri ka Diaw ryngkat bad ka dur ka dar, kumjuh ruh ka kam ha kaba ka trei man ka por.

